

ÇİNGİZ
AYTMATOV

ANA TARLA



BEYNƏLXALQ TURK
MƏDƏNİYYƏTİ VƏ İRSİ FONDU



BEYNƏLXALQ TÜRK
MƏDƏNİYYƏTİ VƏ İRSİ FONDU

ÇİNGİZ AYTMATOV

ANA TARLA

Azərbaycan milli
kitabxanası

Layihə rəhbəri: Günay ƏFƏNDİYEVA
Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti

Səhnələşdirən: Boris LVOV-ANOXİN

Tərcüməçi: Teymur ELÇİN

Redaktorlar: Fərid HÜSEYN
Xatirə NURGÜL

Чыңгыз Айтматов
МАТЕРИНСКОЕ ПОЛЕ

Çingiz Aytmatov
ANA TARLA

Kitabda yer alan dram ilk dəfə K.S.Stanislavski adına Moskva Dram Teatrında tamaşaçılara təqdim edilmişdir. Bu əsər həmçinin müxtəlif illərdə Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrı (1967) və Bakı Bələdiyyə Teatrı (2023) tərəfindən səhnəyə qoyulmuşdur.

Nəşrdə yer alan fotolar Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun dəstəyi ilə Bakı Bələdiyyə Teatrının hazırladığı "Ana tarla" tamaşasındandır.

Bakı, "Parlaq İmzalar" Nəşriyyatı – 2023, 128 səh.

© **Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu / 2023**

Kitabın bütün hüquqları qorunur.

İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri qadağandır.

ISBN 978-9952-5478-3-2

ARXIV



*Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, ulu öndər Heydər Əliyev və
Qırğız Respublikasının Xalq yazıçısı Çingiz Aytmatov*

**“Heydər Əliyev İli” çərçivəsində
Çingiz Aytmatovun 95 illiyi münasibətilə
Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun
dəstəyi ilə Bakı Bələdiyyə Teatrı tərəfindən
hazırlanan “Ana tarla” tamaşasının premyerasında
Günay Əfəndiyevanın çıxışı
26 aprel 2023**

Hörmətli qonaqlar, dəyərli səfirlərimiz, qardaş Türk təşkilatlarının rəhbərləri, millət vəkillərimiz, mədəniyyət və incəsənət xadimlərimiz!

Bu gün burada – Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında sizlərin hər birinizi Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu adından salamlamaqdan böyük məmnunluq duyuram.

Bu il Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, ulu öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi tamam olur. Bu möhtəşəm yubiley Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənar da təntənəli qeyd olunur və qeyd olunacaqdır. Şübhəsiz, Heydər Əliyev nəhəng bir şəxsiyyət idi və Türk dünyasına qəlbən bağlı idi. Eyni zamanda, mədəniyyətin, incəsənətin böyük vurğunu idi. Ulu Öndərin şair-



*Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti
Günay Əfəndiyeva “Ana tarla” tamaşasının premyerasında çıxış edərkən*

lər, yazıçılar, rejissorlar, rəssamlar və sənətçilərlə xoş, yaxın münasibətləri var idi. Bu ünsiyyət, səmimiyyət sadəcə Azərbaycanla məhdudlaşmırdı. Ulu öndərin sənətkarlarla bu cür xoş münasibəti həm nəhəng ittifaqın, həm də sonralar müstəqillik əldə etmiş ölkələrin, əsasən Türk dünyasının görkəmli şəxsiyyətləri ilə bağlı idi.

Belə insanlardan biri, bu il 95 illik yubileyini qeyd etdiyimiz qırğız xalqının qüruru, Türk dünyasının böyük yazıçısı, ictimai-siyasi

xadim Çingiz Aytmatov idi. Onların yaxın, doğma münasibətləri var idi. Heydər Əliyev Çingiz Aytmatovu “Türk dünyasının fəxri” adlandırırdı. Çingiz Aytmatov isə öz növbəsində Heydər Əliyevə “Böyük qardaşım” deyərək müraciət edərək yazırdı: “Arzum budur ki, siz Azərbaycan xalqına XXI əsrdə də xidmət edəsiniz və tariximiz bunun şahidi olsun”. Bu gün burada bizimlə olmasa da, Heydər Əliyevin arzuları, parlaq və əbədi ideyaları yaşayır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ulu öndər Heydər Əliyevin ideyalarını və mədəniyyət siyasətini də eyni uğurla həyata keçirir.

Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu Türk dünyasının zəngin mədəniyyətini öyrənir, qoruyur və dünya miqyasında tanıdır. Təşkilat Türk xalqlarının yetişdirdiyi dahi şəxsiyyətlərin irsini, ədəbi simaların hikmət xəzinələrini beynəlxalq aləmdə təbliğ edir, onların yubileylərini yüksək səviyyədə keçirir.

Yeri gəlmişkən, 5 il bundan öncəni xatırlatmaq istərdim. 2018-ci ildə Fond tərəfindən Çingiz Aytmatovun 90 illik yubileyi Azərbaycanda təntənəli şəkildə qeyd olundu və ədibin “Cəmilə” povesti əsasında hazırlanmış tamaşanı qırğız sənətçiləri öz ana dillərində nümayiş etdirdilər.

Bildiyiniz kimi, Çingiz Aytmatovun hər bir əsəri geniş əks-səda doğurub. Hər əsəri bir inci kimi Türk dünyasının ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olub. Və onlardan biri bu gün burada – möhtəşəm Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində Bakı Bələdiyyə Teatrının aktyorlarının ifasında izləyəcəyimiz “Ana tarla” əsəridir.

“Ana tarla” əsəri bir qadının faciəsidir. Bir ananın fəryadıdır. Amma həm də neçə-neçə anaların fəryadıdır. Minlərcə, milyonlarca anaların ağrısı, acısı, intizarı, yaşlı qalmış gözləridir. Neçə-neçə nəsillərin kədərli taleyidir. Və bunları danışarkən gözlərimin önündən Qarabağ – Vətən müharibəsində doğma torpaq uğruna canlarını fəda edən igid oğullarımız keçir. Bu tamaşa, eyni zamanda, onların – bizim qəhrəmanlarımızın ruhlarına olan ehtiramımızın ifadəsidir. Və əlbəttə, bu tamaşa həm də onları bizə bağışlayan analara ithafdır.

Tamaşada iştirak edən Qırğız Respublikasının Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Taalatbek Masadıkova, Qırğız Respublikasının Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri cənab Kayrat Osmonaliyevə birgə əməkdaşlığa görə təşəkkür edirəm. Bu gün tamaşaya qatıla bilməyən, bizə video-müraciət edən görkəmli yazıçının qızı Şirin Aytmatovaya da minnətdarlığımı bildirirəm. Və əlbəttə, Azərbaycanın Xalq artistləri Amaliya Pənahovanın və Yusif Muxtarovun yadigarı – Bakı Bələdiyyə Teatrına uğurla rəhbərlik edən Aynur xanım Muxtarovaya və Azərbaycanın Xalq artisti, öz yaradıcı dəst-xətti ilə hər zaman seçilən, illərin sənətkarı, görkəmli rejissor Mərahim Fərzəlibəyova, eləcə də teatrın kollektivinə təşəkkür edirəm.

Bakı Bələdiyyə Teatrı ilə Fondun çox gözəl əməkdaşlığı mövcuddur və düşünürəm ki, birgə işlərimiz öz bəhrəsini verməkdədir. Eyni zamanda, hər birinizə bu gün burada, bizimlə olduğunuz üçün minnətdaram.

**Qırğız Respublikasının Prezidentinin
xüsusi tapşırıqlar üzrə nümayəndəsi
Taalatbek Masadikovun çıxışı**

26 aprel 2023

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün Qırğız və Azərbaycan Respublikalarının iki görkəmli şəxsiyyətinə həsr olunan tədbirdə sizlərə müraciət etmək mənim üçün xüsusi şərəfdir.

10 may 2023-cü il tarixində Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi tamam olur.

Azərbaycan tarix boyu bəşəriyyətə böyük dahilər bəxş edib və Heydər Əliyev də onlardan biridir.

Alınmaz zirvələr bizə uzaqdan daha aydın göründüyü kimi, Heydər Əliyev şəxsiyyətinin əzəmətini də zaman keçdikcə daha



*Qırğız Respublikası Prezidentinin xüsusi tapşırıqlar üzrə nümayəndəsi
Taalatbek Masadikov "Ana tarla" tamaşasının premiyerasında çıxış edərkən*

çox dərk edirik. Bu gün biz siyasi dünyanın həmin patriarxına, tarixin gedişatına təsir göstərmiş iradəli şəxsiyyətə heyranlıqla baxırıq.

Heydər Əliyev təlatümlü, çətin sınaqlarla, sonsuz mübarizələrlə dolu bir ömür yaşadı. Və o, bütün bu sınaqlardan qalib çıxdı.

Bugünkü tədbirin həsr olunduğu digər görkəmli şəxsiyyət böyük qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovdur.

O, Türk dünyasının ən görkəmli ədəbi simalarından biri kimi bütün dünyada tanınır və onun Türk mədəni irsinə verdiyi töhfələrin dəyəri ölçüyəgəlməzdir.

Ç.Aytmatovun əsərləri qırğız xalqının adət-ənənələri və tarixi ilə dərinə bağlıdır. Onun əsərləri dünya oxucuları arasında əks-səda doğuran bəşəri sevgi, itki və humanizm mövzularını əhatə edir.

Ənənəvi qırğız mədəniyyətinin müasir ədəbi formalarla birləşməsindən yaranan bu əsərlər görkəmli yazıçıya beynəlxalq səviyyədə şöhrət qazandırmışdır. Təsəvvür edin ki, Aytmatovun əsərləri dünyanın 150-yə yaxın dilinə tərcümə olunub.

Bu gün də Aytmatovun ədəbi irsi yeni nəsillə yazıçı və sənətkarlarına ilham verməkdədir.

Ona görə də mən bugünkü gözəl tədbirin təşkilinə və Türk dünyasının böyük yaradıcı şəxsiyyətlərinin mədəni irsinə göstərdiyi diqqətə görə Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti, hörmətli Günay Əfəndiyevaya dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Həmçinin bu gözəl tamaşanın hazırlanmasına görə Bakı Bələdiyyə Teatrına və Azərbaycanın Xalq artisti, rejissor Mərahim Fərzəlibəyova, eləcə də bütün aktyorlara və bir sözlə, səhnə əsərinin yaranmasında əməyi keçən hər kəsə səmimi təşəkkürümü çatdırıram.

Xanımlar və cənablar!

Bu gün bizə “Ana tarla” povesti əsasında hazırlanmış tamaşanı izləmək qismət olub.

Ç.Aytmatovun bu təsirli əsəri digərləri kimi oxunmur – yaşanır.

Bu hekayə müharibənin dəhşətlərindən və insanın gücündən bəhs edir. Əsərdə ağırlı, ancaq dəyişməz həqiqətlərdən danışılır. Povestdəki tarixi hadisələri həm bu gün, həm də gələcəkdə xatırlamaq bizim üçün son dərəcə vacibdir. Təki, dünyamızda daim sülh olsun!

Qüdrətli yazıçının böyük yaradıcılığı ilə təmasda olmaq fürsətini əldə etdiyinizə görə sizləri təbrik edirəm.

Hörmətli tamaşaçılar, sizə bu səhnə əsərindən zövq almağı arzulayıram, diqqətiniz üçün çox sağ olun!

**Qırğız Respublikasının Azərbaycan
Respublikasındakı f6vq6lad6 v6 s6lahiyy6tli
s6firi Kayrat Osmonaliyevin 6ıxıŖı**

26 aprel 2023

H6rm6tli xanımlar v6 c6nablar!

Sizi m6ht6Ŗ6m Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında salamlamaqdan m6mnuniyy6t duyuram.

Bu g6n g6rk6mli qırğız yazı6ısı 6ingiz Aytmatovun povesti 6nasında hazırlanmıŖ tamaŖa t6qdim olunacaq.

Azərbaycanın 6mummilli lideri Heyd6r 6liyev 6ingiz Aytmatova yazı6ı, ziyalı Ŗ6xsiyy6t kimi y6ksek qiym6t verir. O deyirdi: “D6nya 6d6biyyatı x6zin6sin6 g6z6l 6s6rl6r b6xŖ etmiŖ 6ingiz Aytmatov h6m Qırğız Respublikasının, h6m d6 b6t6n T6rk d6nyasının f6xridir”.

6ingiz Aytmatov d6f6l6rl6 Bakı Ŗ6h6rini ziyar6t edib, Azərbaycanın dostu olub v6 zaman-zaman bu 6lk6ni d6st6kl6yib. T6sad6fi deyil ki, o, Prezident İlham 6liyevin s6r6ncamı il6



*Qırğız Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı f6vq6lad6 v6 s6lahiyy6tli s6firi
Kayrat Osmonaliyev “Ana tarla” tamaŖasının premiyerasında 6ıxıŖ ed6rk6n*

Azərbaycanda t6sis edilmiŖ “Dostluq” ordenin6 layiq g6r6lm6Ŗ ilk Ŗ6xsiyy6tdir.

M6n 20 il 6vv6l, h6l6 g6nc ik6n b6y6k yazı6ı il6 tanıŖ oldum. Onu nikbin v6 ruhani, b6y6k v6 eyni zamanda, sad6 bir insan kimi xatırlayıram. Zaman ke6dikc6 m6Ŗhur soydaŖımızın b6y6kl6y6n6 daha aydın d6rk edir6m.

Və bu gün, həmin tanışlıqdan 20 il sonra sizə Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində məşhur həmyerlimdən, onun ölməz əsərlərindən danışmaq fürsətinə sahib olduğum üçün sevincliyəm.

“Ana tarla” əsəri 1963-cü ildə yazılmışdır. “Ana tarla” təkcə bir qadının, bir ailənin deyil, bir çox qadınların, ailələrin, millətlərin taleyidir. Əsərin baş qəhrəmanı Tolqonay tarla ilə sanki doğma bir insan kimi danışır, onunla xatirələrini, kədərlərini bölüşür. Onun bütün həyatı tarlada keçir. Sevgi və xoşbəxtlik anları torpaqla bağlı olur. Müharibənin ağır illərində cəsərtini, zəkasını, düşüncəsini və müdriqliyini məhz buradan alır. Düşünürəm ki, tamaşadan sonra heç kim bu əsərə biganə qalmayacaq.

Çingiz Aytmatovun yaradıcılıq nümunələri əsasında hazırlanan səhnə əsərləri Azərbaycan tamaşaçısına yaxşı tanışdır. “Ana tarla”, “Əlvida, Gülsarı”, “Manqurt” və “Cəmilə” əsərləri Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında böyük uğurla səhnələşdirilib.

Əminəm ki, qardaş Azərbaycanda dahi yazıçının digər əsərləri əsasında hazırlanan yeni tamaşalara dəfələrlə baxmaq imkanımız olacaq.

Fürsətdən istifadə edərək Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti Günay Əfəndiyevaya, tamaşanın quruluşçu rejissoruna, bütün yaradıcı heyətə və bugünkü prem-

yerada əməyi keçən hər kəsə təşəkkürümü bildirirəm. Bu gün burada bizimlə olduğunuz üçün çox sağ olun.

Əziz xanımlar və cənablar, hamınıza tamaşadan zövq almağınızı arzulayıram.

**Çingiz Aytmatovun qızı
Şirin Aytmatovanın video-müraciəti**

26 aprel 2023

Hörmətli xanımlar və cənablar, mənim Türk qardaşlarım, böyük Azərbaycan xalqı!

Mən Şirin Aytmatovayam. Bu gün mənə Aytmatov Fondunun vitse-prezidenti kimi atamın yazdığı "Ana tarla" əsəri əsasında hazırlanan tamaşanın premyerasından əvvəl çıxış etmək imkanı verilib. Bu, mənim üçün böyük şərəfdir.

Əziz atamın yarım əsr əvvəl yazdığı "Ana tarla" povesti əsasında səhnələşdirilmiş tamaşanı izləməyə başlamazdan öncə Çingiz Aytmatov haqqında bir az danışmaq istərdim. Aytmatovun povestləri onun müharibə dövrünə təsadüf edən uşaqlıq illərində yaşadığı ağır çətinliklərdən qaynaqlanıb. O, müharibə cəbhəsində ataların, oğulların və ərlərin həlak olması barədə



*"Ana tarla" tamaşasının premyerasında
Çingiz Aytmatovun qızı Şirin Aytmatovanın video-müraciəti*

əsgər ailələrinə teleqramlar çatdırdığından kədərin və itkinin nə olduğunu yaxşı bilirdi. Həmin vaxt onun 12 yaşı var idi. Bu balaca uşaq elə düşüncələri, hissləri, qorxuları, sarsıntıları yaşaya-raq böyüyüb ki, nəticədə müharibənin kədərinin, təsəllisiz dul qadınların və yetimlərin portretini yüksək peşəkarlıqla qələmə alan və biz türklərin mənəvi dəyərlərini gələcək nəsillərə ötürən böyük yazıçıya çevrilib.

Dünyanın hər yerindən milyonlarla oxucunun qəlbini fəth edən bu mətanətli, ürək parçalayan əsərlər yazıçı Çingiz Aytmatov və ya İkinci Dünya müharibəsini uzaq bir Sovet Qırğızıstanı kəndində yaşayan balaca uşaq üçün nələr hesabına başa gəlib?

Yaşa dolduqca atamın əsərləri İkinci Dünya müharibəsinin dəhşətlərindən sonra bəşəriyyətin yeni müharibələr aparmasının qarşısını almaq üçün yazılmış bir növ sehrlı sözlər kimi təsəvvür edirdim. Ç.Aytmatovun hər bir əsəri fərdin mənəvi gücünün və insanın şəxsiyyətindəki qətiyyətinin əsl mahiyyətini göstərir.

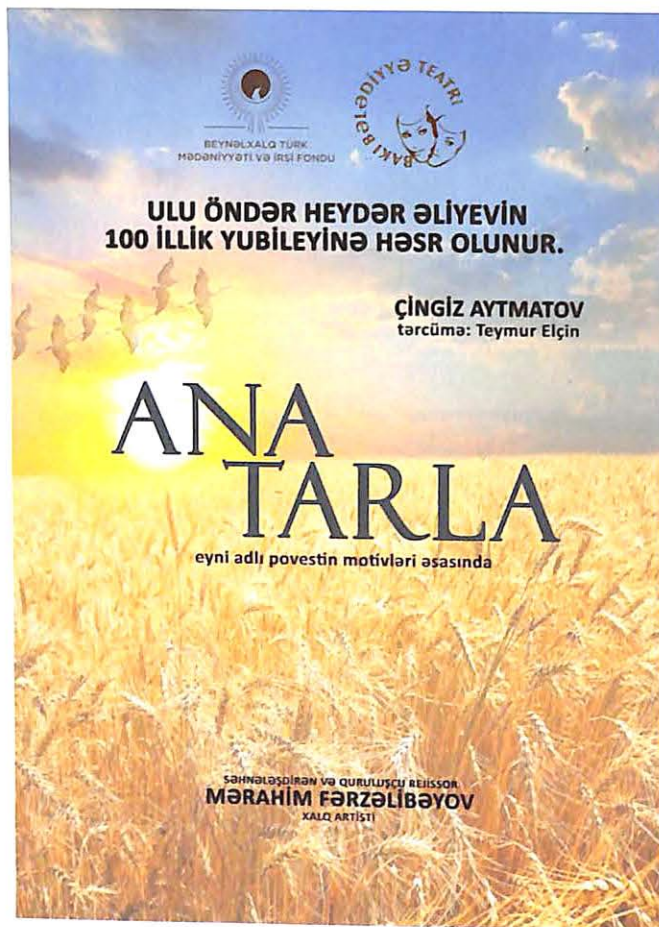
2023-cü ildə müharibə və onun dağıntıları mövzusu bu gün də aktualdır. Hələ də dünyada itki, kədər, yoxsulluq, aclıq, qeyri-bərabərlik mövzuları gündəmdədir. Bu gün biz Aytmatovun əsərlərindən nə öyrənə bilərik? Necə oldu ki, biz türklər üçün Aytmatovun ədəbi irsi insanın özünüdərkinin mahiyyəti kimi qəbul edildi? Necə oldu ki, Aytmatovun povestləri orta qəsrdə – bütün Türk xalqlarının birliyinə ümid verməkdədir?

1937-1938-ci illərdə Stalin repressiyaları zamanı atasının – Torekul Aytmatovun həbs edilərək öldürülməsindən sonra Çingiz Aytmatovun milliyətcə tatar olan anası Naqimə Abduvəliyeva böyüdü. Aytmatovun əsərindəki hər bir qadın qəhrəman vasitəsilə Naqimənin mətanəti və məşəqqətləri canlandırılır. Əminəm ki, yazıcının qadınların üzləşdiyi çətinliklərə və ədalətsizliklərə həssas yanaşması, ağır yoxsulluq şəraitində dörd övlad böyütmüş Naqimə xanıma dərin minnətdarlığından qaynaqlanır.

“Ana tarla” qoca qadının həyatın ona verdiyi hər şeylə – kədərləri, faciələri, nadir xoşbəxtlik anları ilə keçmişə boylanaraq hesablaşmasıdır. Lakin Tolqonayın hekayəsinin sonunda bizim həyata ümidimiz artır, çünki Aytmatov yaratdığı obrazların ümid işığını heç zaman sönməyə qoymur: “Daha yaxşı bir dünyaya olan ümid”, həyatın dözülməz zərbələrinə baxmayaraq, hər şeyi anlamağa və həyatı yaşamağa dəyər verən bir uşaq sevgisi ilə simvollaşdırılan ümid”.

Və buna görə də demək istərdim ki, gəlin ümidli qalaq. Gəlin qəlblərimizi şəfalandıraq. Gəlin tam əmin olaq ki, Allahın hamımız üçün yaxşı bir planı var.

Tamaşaçılarla və teatr kollektivi ilə sevimli atam Çingiz Aytmatovun əsərləri haqqında fikirlərimi bölüşmək imkanı yaratdığına görə Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti Günay Əfəndiyevaya minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. İnanıram ki, tamaşadan zövq alacaqsınız.



"Heydər Əliyev İli" çərçivəsində Çingiz Aytmatovun 95 illik yubileyi münasibətilə Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun dəstəyi ilə Bakı Bələdiyyə Teatrı tərəfindən hazırlanmış "Ana tarla" tamaşasının dəvətnaməsi



"Ana tarla" tamaşasının programı

ANA TARLA

*Ata, sənin harda dəfn olunduđunu bilmirəm.
Bu əsəri sənə, Torekul Aytmatova ithaf edirəm.*

*Ana, bizim d rd m z  də sən boya-bađa  atdırdın.
Bu əsəri sənə – Naqimə Aytmatovaya ithaf edirəm.*

Çingiz Aytmatov

İştirak edirlər:

Tolqonay
Torpaq
Suvankul
Qasım
Əliman
Caynaq
Ayşa
Bektaş
Canpolad
Kolxoz sədri Üsenbay
Ağsaqqal
Dəmiryolçu
Temirçal – poçtalyon
Əsgər
Çapar
Kiçik qız
Cənşengül
Cənşengülün arvadı
Qızlar

BİRİNCİ HİSSƏ

*Biçənəkdəki cığırla yavaş-yavaş bir qadın gedir.
Əyninə ağ paltar, sıyrıqlı qara beşmet¹ geyinib.
Başına ağ ləçək bağlayıb. Dayanır. Ətrafa xeyli göz gəzdirir.
Bu, Tolqonaydır.*

Tolqonay. Salam, tarla.
Torpaq. Salam, Tolqonay. Gəldin? Bir az da qocalmısan. Saçların tamam ağarıb. Əlinə ağac da götürməsən.
Tolqonay. Hə, qocalıram. Bir il də keçdi. Tarla, sən bir biçin də gördün. Bu gün xatirə günüdür.
Torpaq. Bilirəm. Səni gözləyirəm, Tolqonay. Bu dəfə də tək gəldin?
Tolqonay. Görürsən, yenə də tək gəlmişəm.
Torpaq. Deməli, sən nəvənə hələ heç bir şey danışmayıbsan? Hə, Tolqonay?
Tolqonay. Yox, ürək eləmədim.

¹ Beşmet – arxalıq. Türk, monqol və Qafqaz xalqlarında kaftan, çuxa, çapanın altından geyinilən, dizədək uzunluqda kişi və qadın geyimi. Parçadan tikilir, yaxası açıq olur.



Tolqonay (Əməkdar artist Hüsniyyə Mürvətova)

T o r p a q . Elə bilirsən, heç kəs heç vaxt bu barədə ona danışmayacaq? Ağzından söz qaçırmayacaq?

T o l q o n a y . Yox, niyə ki? Daha böyük oğlan olub, indi başqalarından da öyrənə bilər. Amma məndən ötrü o, hələ də körpədir. Odur ki qorxuram, söhbəti açmağa ürək eləmirəm.

T o r p a q . Orası da var ki, Tolqonay, insan həqiqəti bilməlidir!

T o l q o n a y . Başa düşürəm. Amma ona necə deyim? Axı mənim bildiyimi, sənin, əziz tarlam, sənin bildiyini, hamının bildiyini tək-cə o bilmir. Bəs biləndə nə düşünəcək, olub keçənlərə nə deyəcək, həqiqəti ağıl kəsəcəkmi, ürəkdən hiss edəcəkmi? Axı hələ uşaqdır. Axır vaxtlar ancaq bunu fikirləşirəm, bilmək olmaz – qəfil ölürəm. Qışda bir dəfə azarladım, yorğan-döşəyə düşdüm. Dedim – son nəfəsimdir. Ölümümdən o qədər də qorxmurdum. Qorxurdum ki, onun haqqında bildiyim həqiqəti özümlə aparım. Eh, əgər elə-beləcə, bir-iki sözlə, nəğil kimi açıb danışa bilsəydim... Əhvalat özü elədir ki, hər adam onu başa düşə bilməz, yaşı çox olsa da.

Axı əhvalatı onun düzgün başa düşməsi üçün, həyatı düzgün başa düşməsi üçün mən gərək ona tək-cə onun özündən yox, tək-cə onun taleyindən yox, özümdən də, öz zəmanəmdən də danışam. Mənim tarlam, məktəbə gedərkən sürdüyü velosipeddən də gərək söhbət salam.

T o r p a q . Əyləş, Tolqonay. Ayaq üstə durma, sən ki ayaqların xəstədir. Daşın üstündə otur, birlikdə fikirləşək. İlk dəfə bura gəlməyin yadındamı, Tolqonay? O vaxt sən kim idin?

T o l q o n a y . Çətinlik çəkirəm, o vaxtdan çox illər ötüb keçib.

T o r p a q . Çalış yadına sal. Lap əvvəldən, hamısını yadına sal, Tolqonay.

Pauza



Birinci Sünbül (Zülfüyə Məmmədova)
İkinci Sünbül (Günəl Həmidova)
Üçüncü Sünbül (Aynur Abbasova)
Dördüncü Sünbül (Arzu Ağayeva)



Suvankul (Rəşad Kəsəmənli)

T o l q o n a y . Güclə xatırlayıram: mən balaca olanda biçin günləri əlimdən tutub bura gətirərdilər. Tayanın altında, kölgəlikdə oturdardılar. Amma sonralar, böyüyəndə bura mən özüm qaçıb gələrdim – əkinləri qorumağa. O vaxtlar mən kim idim? Ayaqyalın, balaca bir muzdur qızı. Heç vaxt əynimə ipək paltar geyməmişdim. Amma böyüyüb gözəgəlimli bir qız olmuşdum. Öz kölgəmə baxmağı sevərdim. Hərdən gedə-gedə geri dönürdüm, elə bil özümü güzgüdə görüb fərəhlənirdim... Qəribə qız idim, vallah. Yaşım on yeddi olardı. Suvankula da onda – biçin vaxtı rast gəldim. Mən elə indi də gözlərimi yumanda Suvankul lap o zaman gördüyüm kimi qarşımda durur.

Suvankul görünür.

Biz həmişə hamıdan qabaq işə gələrdik. Dan yeri təzəcə qızarılanda, hamı yuxuda ikən biz biçinə gedərdik. Suvankul həmişə mənə kəndin kənarında, bizim evə gedən ciğirdə gözlərdi.

S u v a n k u l . S ə n g ə l d i n ?

T o l q o n a y . Mən elə bilirdim ki, sən çoxdan getmişən, – deyə cavab verərdim. Amma özüm bilirdim ki, o, mənsiz heç yerə getməz. Sonra da biz bir yerdə gedərdik. Dan yeri qızarmağa başladılar, ən əvvəl uca dağların başı qızılı rəngə boyanardı. Külək çöllərdən gömgöy çay kimi axıb qabağımıza gələrdi.

S u v a n k u l . Bax, bizim torağay oxudu. Ora bax, gör necə göyə qalxır, asılıb qaldı, nöqtə boyda. Bax, bax gör necə qanad çalır, çırpınır, elə bil insan ürəyidir...

T o l q o n a y . Qəribə idi, torağay da bizim özümüzünkü idi. Bir dəfə Suvankulla mən qaldım ki, ay işığında bir yerdə işləyək. Ay bax o qara dağın yalına yenicə qalxmışdı. Göydə ulduzların hamısı elə bil birdən gözlərini açdı. Mənə elə gəldi ki, onlar Suvankulla mənə gördülər. Bu bizim ilk gecəmiz idi. Suvankul yavaş-yavaş mənim üzümü, saçlarımı, alnımı sığallayırdı. Mən onun ovcunun içindən ürək döyüntülərinin səsini eşidirdim. Suvan, necə bilirsən, biz xoşbəxt olacağıq, eləmi?

S u v a n k u l . Əgər torpağı, suyu bərabər bölüb hamıya versələr, əgər bizim də öz torpağımız olsa, əgər biz də əkib-becərsək, bizim də çörəyimiz olsa – bunlar bizim xoşbəxtliyimiz olacaq, Tolqon. Adama bundan artıq səadət gerek deyil.

T o l q o n a y . Mən göyə baxırdım. Kəhkəşanı – Saman yolunu¹ gördüm – fikirləşdim: bəlkə, doğrudan da, bu gecə mehriban bir əkinçi göydə qucaq dolusu saman aparırmış. Tökdiyü çör-çöpdən, buğda dənələrindən iz qoyub gedib. Olsun ki, Suvan, bir vaxt sən də öz taxılının ilk dərzi bax eləcə aparacaqsan. Ətirli samanı qucağında apardığın vaxt sən dalınca da bax elə ciğir izi düşəcək, lap göydəki kimi.

¹ Saman yolu – Süd yolu qalaktikası.



Suvankul (Rəşad Kəsəmənli), Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)



Suvankul (Rəşad Kəsəmənli), Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)

Torpaq, mən o vaxt ilk dəfə səninlə insan dilində danışdım. Dedim: “Torpaq, sən bizim hamımızı öz sinən üstündə saxlayırsan. Əgər bizə səadət bəxş etməyəcəksənsə, onda sən niyə torpaq olursan, niyə biz yer üzünə gəlirik? Biz sənin övladlarıyıq, torpaq, bizə səadət ver, bizi xoşbəxt elə!” O gecə bax mən bu sözləri dedim.

Səhər tezdən oyanıb gördüm ki, Suvankul yanımda yoxdur. Dövrəmdə, biçənəyin hər yerində böyrü üstə yıxılmış təzə buğda dərzləri gördüm. Xətrimə deydi. Suvan, bəs niyə məni oyatmadın?

*Suvankul görünür, kəmərəcən soyunub, sevinir,
heyətlə baxır, sanki Tolqonayı tanımır, sonra ovcu ilə alnını silir,
gülümsəyərək danışır.*

S u v a n k u l . İstəyirdim ki, sən yatasan.

T o l q o n a y . Bəs özün?

S u v a n k u l . Axı indi mən ikimizin yerinə işləyirəm.

T o l q o n a y . Bəs sənin dünənki sözlərin harda qaldı? Deyirdin ki, hər yerdə, hər işdə ikimiz bir olacağıq – bir adam kimi.

S u v a n k u l . İndən belə hər şeydə bir olacağıq. Mənim torağayım, canım, gözüm! Ey, günəş, bir bax, bu mənim arvadımdır! Gör nə qəşəngdir! Ona bax və əvəzində mənim üçün şəfəq saç, işıq ver!

Suvankul daha görünür.

T o l q o n a y . Güzəranımız məgər arzuladığımız kimi olmadımı? Oldu! Biz Suvankulla bir yerdə bu güzəranı öz əllərimizlə qurduq, zəhmət çəkdik. Nə

Suvankul (*Rəşad Kəşəmənli*)
Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)



yay, nə də qış kətmən əlimizdən düşmədi. Ən böyük xoşbəxtliyimiz o oldu ki, oğlanlarımız dünyaya gəldi, üçü, bir-birinin dalınca, bir-birindən qəşəng. Əlim işsiz durmurdu, işləməyi həmişə sevmişəm. Əgər insan sağlamdırsa, əlləri, ayaqları sağ-salamatdırsa – işdən yaxşı nə ola bilər?

Vaxt ötürdü, oğlanlarım isə birdən-birə böyüdülər, boy atdılar, həmyaş qovaq ağacları kimi. Hərəsi özünə bir yol seçdi.

Qasım görünür.

Böyük oğlum Qasım atasının yolu ilə getdi – traktorçu oldu, sonra oxudu, kombaynçı sənətini öyrəndi. Ortancıl oğlum Maselbek məktəbi qurtaran kimi şəhərə oxumağa getdi.

Q a s ı m (əлиндə məktub). Maselbek yazır ki, müəllim olmaq qərarına gəlib. T o l q o n a y . Sonbeşiyim Caynaq göyçək oğlan olmuşdu.

Caynaq görünür.

Amma bir dərdi var idi: heç ev üzü görmürdü. Həmişə bir işi olurdu, gah iclas, gah dərnək, gah divar qəzeti, gah da başqa bir şey.

Ən vacibi bu idi ki, Qasım tezliklə evləndi, ilk gəlin qapımdan girdi.

Əliman görünür, əлиндə çiçək dəstəsi var.

Əliman cavan bir qız idi, qarayanız dağlı qızı. Əvvəlcə sevindim, sevindim ki, bəxtimə düşən gəlin qəşəng, gözəl, həm də zirək çıxıb. Amma sonralar... onu öz qızım kimi sevdim.



Caynaq (Elçin Muradov), Əliman (Ülviyyə Rza), Qasım (Tural Əhməd)

Ə l i m a n . Ana, bir bura bax. Çöldə hələ qar təpələri əriməyib, amma birinci novruzgülləri çıxıb. (Qaçır.)

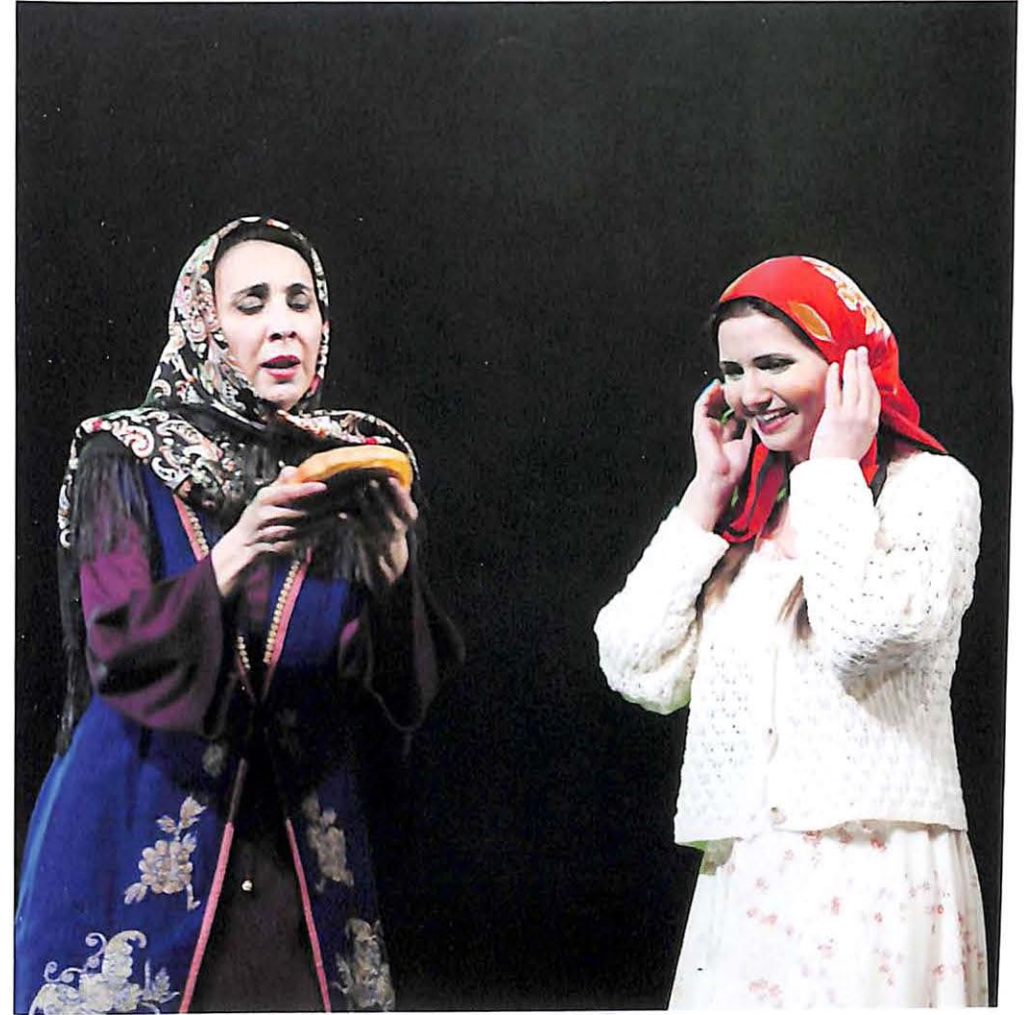
T o l q o n a y . Balaca qızlar kimi o da gül-çiçək dəlisi idi.

Həmin yay yetişən zəmilərin ucu-bucağı görünmürdü, çöldə göz işlədikcə taxıllar dalğalanırdı. İşdə Əlimanla mən həmişə yanaşı olardıq. O vaxt gördüyüm bir şeyi heç zaman unutmam. Tarlanın kənarında, sünbüllərin arasında vəhşi gülxətmi çiçəkləmişdi. Üstü başdan-ayağa iri, ağ, çəhrayı çiçəklərlə dolu idi. Ora q deyikcə sünbüllərə qarışib yerə tökülürdü. Birdən gördüm ki, bizim Əliman gülxətmidən bir dəstə tutdu, məndən aralaşib harasa apardı. Kombaynın yanına qaçıb getdi. Kombaynın üstündə heç kəs yox idi. Qasım harasa getmişdi. Əliman çiçəkləri pilləkənin üstünə qoyub qaça-qaça, dinməzəcə geri qayıtdı.

Mən özümü o yerə qoymadım, guya heç nəyi görməmişdim. Amma ürəyimdə çox sevindim: deməli, sevir. Öz-özlüyümdə Əlimana təşəkkür elədim, yaxşı oldu, dedim, sağ ol, mənim əziz gəlinim. Onda gördüyüm Əliman indi də gözlərimin qabağına gəlir. Qırmızı ləçək örtüb, ağ paltar geymişdi, üzü pörtmüşdü, sevincindən, nadinliyindən gözləri parlıdaydı.

Ertəsi gün biçin başladı. Çöl işlərinin birinci günü həmişə bayram olur. Bu bayramı heç kəs elan etmir, o, insanların özündə, onların yerləşində, səsində, gözlərində yaşayır... Hamıdan çox bizim yanımızda – oraqla taxıl biçilən yerdə daha çox şənlik var idi. Çünki dəstə-dəstə gəlinlər, qızlar bura yığılmışdılar. Yamanca dəcəldirlər. Bu vaxt Qasım keçib gedirdi, velosipedinə minmişdi. Dəcəl qızlar onu yolda tutub saxladılar.

B i r i n c i q ı z (Xədicə). Bura bax, kombaynçı, tez ol, düş velosipeddən. Sən niyə biçinçi qızlara salam vermirsən? Lovğalanırsan?



Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova), Əliman (Ülviyyə Rza)

İ k i n c i q ı z (*Qadın*). Əlbəttə, lovğalanır. Velosipedi ona MTS¹ bağışla-
yıb. Lovğalanar da.

B i r i n c i q ı z (*Xədicə*). Di tez ol, bizə baş əy, arvadına da!

Qasım Əlimana baş əyir.

Q a s ı m . Bağışlayın məni, mehriban biçinçilər, bir qələt idi, elədim. İn-
dən belə lap bir verstlikdən sizə baş əyəcəyəm.

B i r i n c i q ı z (*Xədicə*). Hə, indi başla bizi velosipeddə gəzdirməyə.
Şəhər qızları kimi, küləkləyə-küləkləyə!

Qasım yaxasını qızlardan qurtarmaq istəyir.

Q a s ı m . Di yaxşı. Daha bəsdir! Şeytan qızlar, buraxın! Nə olub belə özü-
nüzdən çıxmısınız? Buraxın. Şəh quruyub. Gərək kombaynı çıxardam. Siz də
başlamısınız!.. İşləməyə gəlmisiniz, yoxsa zarafat eləməyə? Əl çəkin məndən!

*Velosipedi qızların əlindən çəkib alır,
qızlar gülüşə-gülüşə onun dalınca qaçurlar.*

T o l q o n a y . Axşamüstü düşərgəyə bizdən ötrü təzə buğdadan çörək
bişirib gətirdilər. Çox dadlı, ləzzətli çörək! Çörəkdən günəşin ətri gəlir, bir də
təzə küləş, tüstü iyi. Təzə məhsulun siftə çörəyini yemək mənə çox qismət

¹ Maşın-traktor stansiyası. SSRİ və bir sıra digər sosialist ölkələrində aqrar-sənaye kompleksinin iri isteh-
salçılarında texniki və təşkilati yardım göstərən dövlət kənd təsərrüfatı müəssisəsi. SSRİ-də 1928-ci ildə
torpağı texnika tətbiq edərək becərmək məqsədi ilə meydana gəlmişdir.

olub. Hər dəfə birinci tikəni ağızıma aparanda mənə elə gəlir ki, müqəddəs bir
adətə əməl eləyirəm.

*Əliman otun üstünə yaylıq sərir, nübar almalar tökür,
isti çörəklər gətirir, fincanlara ayran tökür. Qasım əllərini yuyur,
tələsmədən çörəyi əli ilə parçalamağa başlayır.*

Q a s ı m . Hələ istidir, götür, ana, təzə çörəyin dadına birinci gərək sən
baxasan.

T o l q o n a y (*öz-özünə*). Mən çörəyi götürüb xeyir-dua verdim. Birinci
tikəni dişləyəndə elə bil ağızımın dadı dəyişdi, çörəyin qəribə tamı, qoxusu gəl-
di. Bu, kombaynçı əllərinin qoxusu idi, təzə buğdanın, qızmış dəmirin, neftin
qoxusu. Mən başqa tikələr götürdüm, hamısından azacıq neft qoxusu gəlirdi,
amma heç zaman belə dadlı, ləzzətli çörək yeməmişdim. Çünki bu, oğul çörəyi
idi, onu öz kombaynçı əllərində mənim oğlum tutmuşdu. Müqəddəs çörək!
Ürəyim dağa dönmüşdü, oğlumla fəxr edirdim. Mən o dəqiqələrdə düşünür-
düm ki, ana səadəti xalqın səadətindən gəlir, ağacın gövdəsi köklərdən gələn
kimi. Anamın bəxti xalqın bəxtidir. Mən lap elə indi də bu inamımdan əl çək-
mirəm. Çox da ki başıma müsibətlər gəlib, həyat sinəmə ağır dağlar çəkib.
Xalq yaşayır, buna görə mən də yaşayıram...

Qasımla Əliman yox olmuşlar.

Tolqonay başını aşağı salır.

T o r p a q . Başını qaldır, Tolqonay, özünü ələ al!



Qasım (Tural Əhməd), Əliman (Ülviyyə Rza)

T o l q o n a y . Yaxşı. Daha nə edə bilərəm ki? Çalışaram. O gün yadımdımı, mənim əziz torpağım?

T o r p a q . Yadımdadır... Tolqonay, mən heç nəyi unutmuram. Tarixlərin hamısı kitablara yazılmır, hamısı insanların xatirində qalmır – hamısını mən özümdə saxlayıram. Sənin həyatın da məndədir, Tolqonay, ürəyimdədir. Eşidirəm səni. Bu gün sənin günündür, Tolqonay.

T o l q o n a y . Hələ gün çıxmamışdı. Biz işə başlamışdıq. Cərgələnib, adambaşı bir-iki dərz bağlamışdıq ki, birdən o tərəfdə bir atlı görüldü. Atını daşlığa salıb düz çaya tərəf çapırdı, hamımız donub qaldıq.

İ I q a d ı n . Ona nə olub, yoxsa əcəli gəlib. Belə vaxtda çayla zarafat etmək olar?

X ə d i c ə . Çay daşanda nəinki atı, lap dəvəni də aparar, heç sür-sümüyünü də tapmazsan.

İ I q ı z . Deyəsən, o, əllərini yelləyə-yelləyə bizi çağırır.

T o l q o n a y . Çayın uğultusundan heç nə başa düşmək olmur.

X ə d i c ə . O, atı qamçılıyıb çaya saldı.

C a v a n o ğ l a n . Su onu basmarladı. Başından papağını alıb dalğalara fırlatdı.

İ I q a d ı n . Çay atını apardı.

X ə d i c ə . O, dəyirmandan aşağı sahilə çıxdı.

Ə l i m a n (qaçaraq). Ana! Nəsə olub, ana! Kimsə bıçağın altına düşüb. Barabana ilişib!

T o l q o n a y . Allah, özün saxla! Allah, özün saxla!

Adamlar görünür. Qasım, Əliman və atlı oğların arasındadır.

Dayanın! Kənara çəkilin!

*Adamlar yol verir. Tolqonay kor kimi əlləri əsə-əsə oğluna
tərəf gedir. Qasım anasına sarı gəlib qoluna girir.*

Q a s ı m . Mühəribədir, ana!

T o l q o n a y . Mühəribə? Nə dedin, mühəribə?

Q a s ı m . Hə, ana, mühəribə başladı.

T o l q o n a y . Nə mühəribə? Mühəribə niyə? Nə dedin? Mühəribə?

Q a s ı m (*Bektaş*). Niyə durmusan? Motoru işə sal! Siz niyə baxırsınız?

Taxılı yığıb qurtara bilməyəcəyik, iş çətinləşdi! Tez olun, işə başlayın. (*gedir, Bektaş da onun dalınca*).

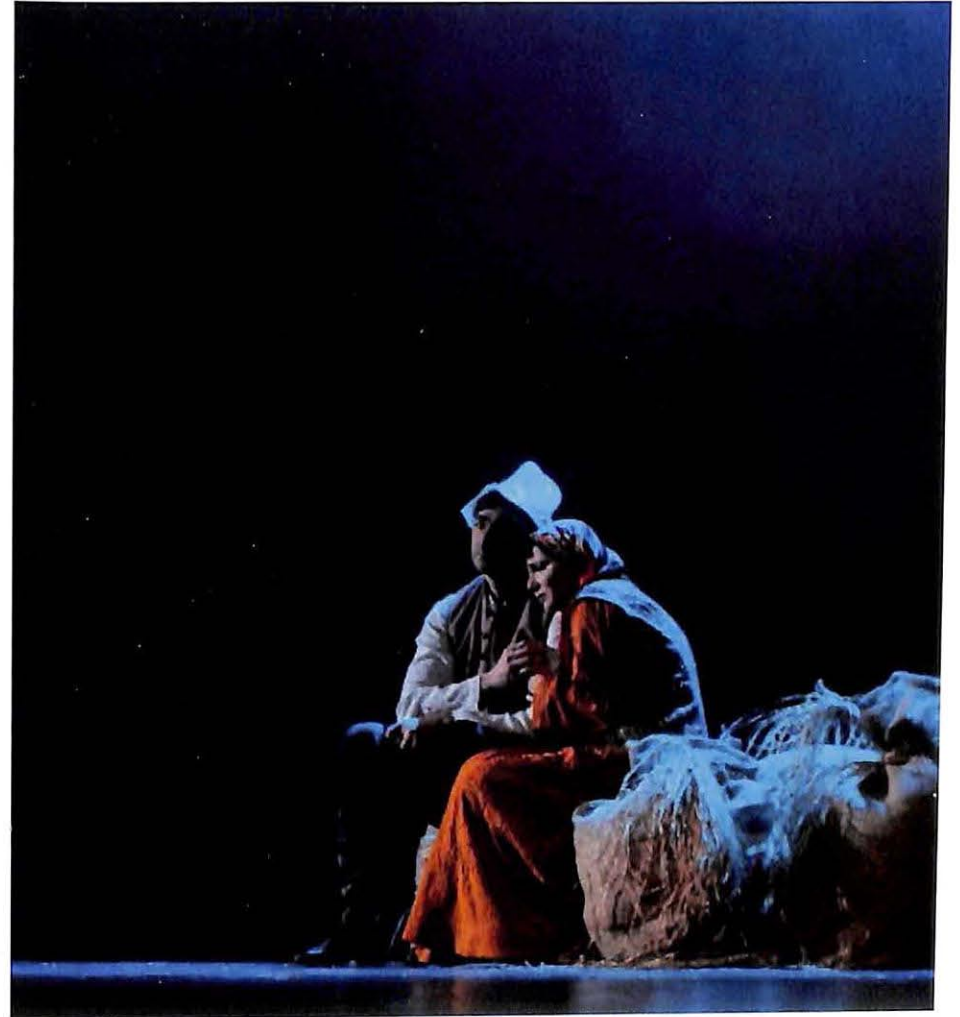
A t l ı . Qulaq as, dostum, sən bu saat sədri, briqadirləri axtar tap, de ki, təcili raykoma getsinlər. Mən də gedim, hələ iki kolxoz qalır.

O ğ l a n . Dayan, sən ki papağını su aparıb. Al, mənimkini tax. Bu gün çox istidir.

Atlı gedir, uzaqlaşan nal səsləri gəlir. Hamı onun dalınca baxır.

*Kombayn səsi. Adamlar səksənir, bir-birlərinin üzünə
baxıb yavaş-yavaş dağılışırlar. Tolqonay tək qalır.*

T o l q o n a y . Həmin dəqiqədən yeni həyat – mühəribə həyatı başladı... Mən ömrümdə o cür isti, o cür bürkü görməmişdim. Daşın üstünə tüpürcək düşəndə qaynayırdı. Taxıl çox tez – üç-dörd günə yetişdi, biçini gözləməyə başladıq. Hər gün çağırış vərəqəsi alanlar orduya gedir, yerdə qalanlar din-



Qasım (Tural Əhməd), Əliman (Ülviyyə Rza)

cəlmədən, yuxusuz işləyirdilər. Həmin o günlər Qasım kombayndan düşmüşdü. Fikirləşirdim ki, “oğlum əlimdən gedəcək, onu gün vurub yıxacaq”, amma deməyə ürək eləmədim. Gözlərindəki qəzəb parıltısından bilirdim ki, Qasım sözündən dönməyəcək, axır saatacan biçində qalacaq. Həmin saat gəlib çatdı.

Əliman başaşağı halda yavaşca yaxınlaşır.

Ə l i m a n . Qasıma çağırış gəlib.

T o l q o n a y . Nə vaxt?

Ə l i m a n . İndicə, kənd sovetindən gətirdilər.

T o l q o n a y . Bəs Qasım orda niyə ləngiyir? Gərək yola hazırlaşsın.

Ə l i m a n . Deyir: “Axşamüstü gələcəyəm”. Mən gedim, onda siz də atama deyin. Bu gün heç Caynaq da görünür. O harda ilişib qalıb?..

T o l q o n a y . Get, Əliman, get. Xəmiri yoğur. Mən də tez gəlirəm.

Əliman getdi. Tolqonay yavaş-yavaş yerə oturur.

Başından yaylığı düşür. Torpağa baxır. Yavaşca danışır.

Qarışqalar cığırla qaçışır... Onlar da işləyirlər – saman, buğda daşıyırlar. Bilirlər ki, onların yanında dərdli insan əyləşib... Ay qarışqalar, bilsəniz sizə necə qibtə edirəm... Siz rahatca öz işinizi görə bilərsiniz... Mühəribə olmasaydı, mən sizin qarışqa həyatınıza heç qibtə edərdimmi?.. Deməyə də utanıram.

Caynaq gəlir. Ehmalca anasını qucaqlayır.

C a y n a q . Gedək, ana, dur, gedək evə.

T o l q o n a y . Caynaq, sən stansiyaya gedib-gəlirsən. Orda nə deyirlər, görənlər, mühəribə tez qurtaracaq?

C a y n a q . Yox, ana, tez qurtarmayacaq. İşlərimiz yaxşı deyil. Almanlar yaman gəlir. Əgər bizimkilər bir yerdə dayanıb dura bilsələr, almanları bircə dəfə əzişdirsələr, onda işimiz düzələr. Mənə elə gəlir ki, bu, tezliklə olacaq. Sən fikir eləmə, ana. Fikir eləmə. Görərsən, hər şey düzələcək, yaxşı olacaq, fikir çəkmə.

T o l q o n a y (öz-özünə). Eh, mənim səfeh balam, mənə yazığı gəlib təsəlli verir. Necə də fikir çəkməyənsən? Gözlərimi yumsam da, qulaqlarımı tıxasam da, fikir çəkməyə bilmərəm.

C a y n a q . Gedək evə, gedək... (*Yaylığı qaldırır, anasının başına salır, qalxmasına kömək edir.*)

Onlar yavaş-yavaş gedirlər, evə girirlər.

Əliman hərəkətsiz halda küncdə oturub, əllərini yanına salıb gözlərini bir nöqtəyə zilləyib.

T o l q o n a y . Sən hələ xəmiri yoğurmamısan?

Ə l i m a n . Yox, ana.

Tolqonay işləməyə başlayır, astadan, sanki öz-özünə danışır.

T o l q o n a y . Ona deyib utandıran gərək ki, sən başqalarından artıqsan, nəсэн? Hamı gedir, təkçə sənin ərin getmir. Belə olmaz. İndən belə biz necə dolanacağıq? Demək lazımdır...

Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)
Suvankul (*Rəşad Kəsəmənli*)
Əliman (*Ülviyyə Rza*)
Qasım (*Tural Əhməd*)
Aya (*Səmayə Sadıqova*)
İkinci Sünbül (*Günəl Həmidova*)
Dördüncü Sünbül (*Arzu Ağayeva*)





Suvankul (Rəşad Kəsəmənli), Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)

*Qasım içəri girir, üstü-başı tozun, palçıqın, mazutun içində.
Əliman özünü onun üstünə atır, boynundan sallaşır.*

Ə l i m a n . Mən sənsiz qalmaram, yox, qalmaram, sənsiz ölərəm!
Q a s ı m . Dayan, Əliman! Çox çirkliyəm. Mənə sabun, dəsmal ver, gedim
çayda əl-üzümü yuyum.

Tolqonay vedrəni Əlimana verir.

T o l q o n a y . Əliman, sən də Qasımla get, getmişkən su da gətirərsən.

*Hamı səhnəyə çıxır. "Ayağa qalx, böyük ölkəm..." mahnısı səslənir.
Qasım diğərləri ilə üzbəüz, təkçə dayanıb. Səhnə arxasından
səs gəlir, soyadları çağırılır: "Suvankulov Qasım".*

Q a s ı m . Mən!

Ə l i m a n . Dayan! Bir dəqiqə! Bircə dəqiqə dayan!

Q a s ı m . Ağlama, Əliman! Bax görəcəksən, mən elə günü sabah stansi-
yadan geri dönəcəyəm. İnan mənə!

S u v a n k u l . Əliman, sən də get, onu özün yola sal. Biz isə burda sa-
ğollaşırıq. Onu yoldan saxlamayaq. Gözlərimin içinə bax! Məni başa düşdün?

Q a s ı m . Hə, ata, başa düşdüm.

S u v a n k u l . Yaxşı, sağ-salamat get. Allah yolunu açıq eləsin!

Tolqonay ağlayır, Əliman Qasımla gedir.

S u v a n k u l . Tolqonay, biz əvvəl kim idik, indi kimik? Biz bax bu xalqla birgə insan olduq. Ona görə də gəl xeyiri də, bəlani da onlarla bölüşək. Hər şey yaxşı olanda hamı razı idi, indi isə belə çıxır ki, hər kəs ancaq özünü düşünəcək, öz taleyinin qayğısına qalacaq?

Yox, bu, ədalətsizlik olar. Sabah üçün özünü ələ al. O ki qaldı Əlimanın ah-naləsinə – o, həyatda bizim gördüklərimizi görməyib. Sən isə anasan. Bunu yadında saxla. Bir də nəzərə al ki, əgər müharibə uzanarsa, mən də gedəcəyəm, Maselbək də vaxtı çatır, onu da çağıra bilərlər. Lazım olsa, hamımız gedəcəyik. Ona görə də, Tolqonay, özünü hər şeyə hazırla.

T o l q o n a y . Bu hadisədən sonra Qasımı yola saldıq, bir həftə sonra Maselbəkdən məktub gəldi. Yazırdı ki, Novosibirsk komandir məktəbində təhsil alır, hətta fotosəklini də göndərmişdi. Necə edək, həyata necə tablayaq? Uşaqların ikisi artıq ordadır, hətta ərim də ora gedir – cəbhəyə.

S u v a n k u l . Sən, Tolqon, qəlbində nə var, hamısını aç tök, istədiyini qəddər çığır-bağır sal, ağla. Burda ki heç kim yoxdur, amma çalış adamlar arasında ağlamayasan. Sən artıq ev sahibəsi olmaq, ya da Əlimanla Caynağa böyüklük etməklə bərabər, həm də mənim əvəzimə briqadır olmalısən.

K o l x o z s ə d r i U s e n b a y . Nə deyirsən, de, Tolqonay xala, amma kişi kimi qurşaq bağlayıb briqadır atına minməlisən. Bizim aulun torpağını, suyunu, xalqını sizdən yaxşı tanıyan yoxdur. Biz sizə inanırıq, həm də ona görə ki, indi dişlərimizi sıxıb cəbhəyə yola saldıığımız ən yaxşı briqadirimiz sizə inanır. Nə etmək olar. Sabahdan işə başlayın, Tolqonay xala.

T o l q o n a y . O dövrün qadınları! Ac idilər. Kolxozda çalışırdılar, qələbəni gözləyirdilər. Elə ağlayaraq yetkinləşdilər! Çiyinlərim nə qədər əyilsə də, briqadır işlədiyimə görə heç vaxt peşman olmaram. Sübhün gözü açılan kimi artıq

kolxozun həyatında olurdum, sonra bütün günü yəhərin tərkində, gah bura, gah ora, gah çölə, gah dağa, axşamdan gecəyarıya kimi idarədə – bax, beləcə, illərin necə ötüb-keçdiyindən xəbərim olmadı. Bəlkə də, məni xilas edən bu oldu.

K o l x o z s ə d r i U s e n b a y . Maselbəkdən sizə teleqram var, Novosibirskdən. Yaxınlaşın da, götürün görüm, qorxmayın! Tez bir zamanda stansiya yolla, qatar keçəcək, oğlunuz həmin qatarda olacaq. Sizi görmək istəyir, xahiş edir ki, görüşünə gədesiniz. Sizin üçün araba ayrılmasını, atlar üçün saman, yulaf qoymağı tapşırıışam. Dayanmayın, gedin hazırlaşın.

T o l q o n a y . Necə yəni xahiş edir? Oğlum, mən səni görmək üçün min verst yolu da qaça-qaça gələm, qanadlanıb uçaram! Eh, ana, ana... Həmin an oğlumun hara getdiyini, hansı istiqamətə yollandığını düşünmürdüm. Tez evə qaçdım. Yeməli şeylər, ət soyutması hazırladım.

Qaçıb evə girir, yır-yığış edir.

T o l q o n a y . Əliman, Əliman, mənə kömək elə, yəqin ki, Maselbək orda tək deyil, yanında yoldaşları da var, qoy onları ev yeməklərinə qonaq eləsin.

Vurnuxur, tələsirlər.

Ə l i m a n . Ana, Maselbək qatardan düşəndə mənim bərəmdə ona bir şey demə – görək o məni tanıyırmı... Mən arxadan ona yaxınlaşıb, qəfil gözlərini əllərimlə yumacağam. Bax belə!

T o l q o n a y . Əl çək, Əliman.



Usenbay (İsmayıl Atakişiyev), Caynaq (Elçin Muradov)

Ə l i m a n . Qorxacaq. Bəlkə də, dedi: bu kimdir mənimlə axmaq-axmaq zarafat edir? Ana, bizim Maselbek göyçək oğlandır, eləmi? Keçən dəfə toyda mən ona əməlli-başlı baxa bilmədim; gəmindən ötrü yaxşı olmazdı ki, gözünü ona zilləyə idi.

Maselbekin şəklini götürüb baxır. Gülür. Birdən susur.

Maselbek Qasıma çox oxşayır. Lap elə bil əkizdirlər. Eləmi?!

Tolqonay özünü eşitməzliyə qoyur. Araya sükut çökür.

Mənə nə olub belə?! Gecikərik axı. Tez ol, ana, tez yığış gedək. Yol uzundur, isti geyin, bu sənin kürkün, bu da qalın baş örtüyün, bərk-bərk bürün. Gedək, ana.

Pərdənin arxasına keçirlər, yenidən geri qayıdırlar.

İkisi də perronda qaçaraq qatarı gözləyirlər.

T o l q o n a y . Axşamçağı biz stansiyada idik. Arabanı saxlayan kimi Əli-manla bir yerdə yola qaçdıq. Elə bil ki Maselbek o saat gəlməli idi. Orda heç kəs yox idi.

Ə l i m a n . Hara gedək, ana? Nə edək?

T o l q o n a y . Bilmirəm. Mən heç qatar qabağına çıxmamışam. Birinci dəfədir.

Ə l i m a n . Gərək bir adamdan soruşaq, görək qatar nə vaxt gələr?



Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)
Suvankul (*Rəşad Kəsəmənli*)

Parovozun fiti eşidilir, yaxınlaşan qatarın səs-küyü gəlir.

Gəlir, ana!

Qatar dayandı. Əliman və Tolqonay qatar boyu yüyürürlər.

Tolqonay və Əliman. Suvankulov Maselbek burdadır? Zəhmət olmasa, deyin, Suvankulov Maselbek burda yoxdur?

Qatar gedir. Yenə sakitlikdir.

Əliman. Demə, bizim stansiyada vur-tut üçcə dəqiqə dayanır.

*Dəmiryolçu yaxınlaşır. Əynində qara yarımkürk var.
Keçə çəkmə geymişdir, əlində fənər tutmuşdur.*

Dəmiryolçu. Siz kimi gözləyirsiniz?

Tolqonay. Oğlum teleqram göndərib. Görüşünə gəlmişik...

Dəmiryolçu teleqramı alır, gözlüyünü taxıb oxuyur.

Dəmiryolçu. Oğlunuz hərbi qatarla gəlir. Hansı qatardır, stansiyadan nə vaxt keçəcək – məlum deyil. Əgər gecikməsə, ya bu gecə, ya da sabah gəlməlidir. Bəlkə də, keçib gedib. İndi hər gün o tərəf-bu tərəfə o qədər eşalon keçib gedir ki! Bəziləri heç dayanmır da. Birbaşa gedir. Eh, müharibə, müha-



Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova), Əliman (Ülviyyə Rza)

ribə hər şeyi alt-üst etdi. Yaxşı, bəs siz küləyin qabağında duracaqsınız? Gedin stansiyaya. Orda gözləmə otağı var. Oturun, gözləyin. Qatarlar keçib gedəndə qabağına çıxarsınız...

T o l q o n a y . Yox, mən burda qalacağam...

Ə l i m a n . Biz burda dayanıb gözləyirik...

Dəmiryolçu getdi. Sükut. Külək. Narın-narın qar yağır.

Yenə də uzaqdan parovozun fiti eşidilir.

Yenə gəlir, ana!

Yenə qatar dayandı,

yenə iki qadın qatar boyu yüyürür, yenə soruşurlar.

T o l q o n a y v ə Ə l i m a n . Suvankulov Maselbek burdadır? Suvankulov Maselbek burdadır?

Yenə də qatar gedir.

Ə l i m a n . Heç kəs hay vermədi, heç kəs yox idi.

Sükut çökür.

(Pıçıldayır) Ora bax, ana! Gör eşalon nə kökdədir. Vaqonların hamısı yanıb, qapılarını çıxarıblar, damlarını qopardıblar.. Səs-səmir gəlmirdi. Qəbiristanlıq kimi. Heç bir hənirti yox idi.

Yenə dəmiryolçu yanlarından keçib gedir.

Bu nə eşalondur belə?

D ə m i r y o l ç u *(sakit)*. Bombalayıblar...

Ə l i m a n . Bəs indi o vaqonlar hara gedir?

D ə m i r y o l ç u . Təmirə.

T o l q o n a y *(öz-özünə)*. Mən bu söhbəti eşitdikcə bu vaqonlarda gedən insanları düşünürdüm. Qolunu, ayağını itirən, orda həyatla vidalaşan insanları... Bunlar hələ müharibənin izləri idi. Onda gör müharibə özü nədir?

Sükut

Səhər açıldı. Soyuqdur... İşıqlaşır. Getmək vaxtıdır – yəqin ki, atların samanı qurtarıb...

Ə l i m a n . Birdən Maselbek biz gedəndə gəlmiş oldu, bəs onda? Bu qədər gözləmişik, bizi ağrıtmazmı? Yox, getməyə, yox, yox... Ana, get bir az uzan, dincəl, qatarı mən gözlərəm.

T o l q o n a y . Yox, Əliman, mən burda duraram... gözlərəm.

Sükut, külək, qar

Bu vaxt uzaqdan qatar səsi gəldi. Ayaqlarımın altında yer titrədi, relslər uğuldadı. Tüstüyə, buxara bürünmüş, qırmızı təkərli iki qara parovoz gurultu qoparıb, od püskürə-püskürə şütüyüb getdi. Dallarınca üstüaçıq vaqonlarda üstünə brezent çəkilməmiş tanklar, toplar gedirdi. Yük vaqonlarının aralı qapıla-

Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)
Əliman (Ulviyyə Rza)
Caynaq (Elçin Muradov)



rında əsgərlər görünüb ötdülər, vaqonlar bir-birinin dalınca keçib getdi, üzlər, şinellər, qırıq mahnılar, sözlər bircə anda uzaqlaşdı...

D ə m i r y o l ç u . Dayanmayacaq! Dayanmayacaq! Çəkilin, yoldan çəkilin!
Ç ı ğ ı r t ı . An-a-a! Əlima-a-an!

T o l q o n a y . Odur! Maselbektir! İlahi, belə də iş olar?! O lap bizim yanı-
mızdan ötüb getdi. Bütün bədəni vaqondan çıxıb qabağa əyilmişdi, bizə papa-
ğın yellədirdi, çıxırırdı, bizimlə vidalaşırdı. Bircə – “Maselbek!” deyib çıxırdığım
yadıma gəlir. Mən onu bir anlıq açıq-aydın gördüm: külək oğlumun saçlarını
yoluşdurur, şinelinin ətəkləri quş qanadları kimi çırpınırdı. Üzündə, gözlərində

həm sevinc, həm qüssə, həm də təəssüf var idi. Onun gözləri bizimlə vidala-
şırdı. Mən gözlərimi ondan çəkmədən dalınca qaçdım. Qatarın axırncı vaqonu
səs-küylə yanımdan ötüb keçdi. Amma mən tirlərin üstü ilə qaçırdım, sonra
yığıldım. Of, bilsən necə fəryad qoparıb qışqırırdım! Oğlum döyüşə gedirdi,
mən isə soyuq dəmir relsi qucaqlayıb onunla vidalaşırdım.

Tolqonay yerə yuxıldı, Əliman onun yanına qaçıb gəldi.

Ə l i m a n (ağlaya-ağlaya). Ana! Ana! Dur ayağa! Dur gedək, ana, dur
gedək! (Tolqonayı qaldırıb aparır.) Al, ana, Maselbektən qaldı. Sən vaqonun
dalınca yüyürəndə papağın sənə tulladı.

Tolqonay papağı götürür.

T o l q o n a y . Adi, boz qulaqlı əsgər papağı. Alnında kiçik ulduzu var.
Hərdən götürüb üzümü ona sürtürəm, oğlumun ətrini ondan alıram.

De görüm, doğma torpaq, nə vaxt, nə zaman ana belə əziyyət çəkib, öz
oğlunu yalnız bir dəfə, yalnız ötəri görmək üçün bu cür əziyyət çəkib?

T o r p a q . Bilmirəm, Tolqonay. Sənin dövründəki müharibəni dünya heç
vaxt görməmişdi.

T o l q o n a y . Qoy oğlunu belə gözləyən axırncı ana mən olum. Dəmir
relişləri qucaqlayıb başını tirlərə vurmağı Allah heç kəsə göstərməsin (sükut).

T o r p a q . Həmin il saçlarına dən düşdü. Qaşqabaqlı, qaradinməz oldun.
Səssizcə bura gəlirdin, dişlərini qıcaırdın, qayıdıb gedirdin. Hətta kiçik oğlun,
sonbeşiyin, on səkkiz yaşı hələ tamam olmayan Caynaq cəbhəyə gedəndə də
sən dişlərini qıcadın, amma dinmədin, dözdün.

Caynaq görünür.

C a y n a q . Ana, muştuluğumu ver, muştuluğumu ver! Şad xəbər gətirmişəm! Qasımdan kağız gəlib!

T o l q o n a y . Əliman! Əliman! Muştuluq ver! Qasımdan kağız var!

Ə l i m a n (*görünərək*). Ana, dilinə qurban olum. İki ay idi ki, bircə kəlmə də yazmırdı! Demək, sağ-salamatdır!

Qadınlar yüyürüb həyəət doluşur.

Q a d ı n l a r (*II qadın*). Oxu görək, Əliman, ərin nə yazır?

A n i s ə . Bəlkə, bizimkilərdən bir şey bilir?

X ə d i c ə . Oxu görək!

Ə l i m a n . Bu saat, mənim əzizlərim, bu saat!

Ağlayır, gülür, oxuya bilmir.

C a y n a q . Bura ver görüm, adamlar gözləyir axı, ver oxuyum. (*Məktubu alıb oxuyur.*)

*Əliman çömbəltmə oturub,
yerdən qar götürüb alınına qoyur.*

Qasım yazır ki, iki dəfə Moskva yaxınlığında müdafiədə durub, hər dəfə döyüşdən salamat çıxıb. Yazır ki, almanlar zəifəyib, onların dişlərini qırılmışıq, Qasımın alayı hələ dincini alır. İndi də əziz anam Tolqonaya, kəndin bütün qo-

calarına, qonşumuz Aysaya, oğlu Bektaşə, qardaşım Caynağa, mənim sevimli Əlimanıma salam söyləyim. (*Məktubu Əlimana verir.*)

Ə l i m a n (*ayağa qalxır, yavaşca*). Hə, indi də gedək işimizə. (*Gülüm-səyərək kor adam kimi yavaş-yavaş kənara çəkilir, dinməzcə ətrafa nəzər salır, qadınlar dağılışır.*)

C a y n a q (*Əlimana*). Bir özünə gəl, ayıl. (*Onu silkələyir.*) Başa düşür-sənmi, indi bütün kənd səni lağa qoyacaq. Bir məktubu da oxuya bilmədin, vay, vay! Mən də Qasıma yazacağam, deyəcəyəm ki, sənin arvadını məktəbə yazdırmışam, təzədən birinci sinfə, əlifba öyrənməyə!

*Əliman zarafatla onu döyəcləyir,
Caynaq onun əlindən çıxmaq istəyir,
onlar gülüşərək bir-birini qovurlar.*

Dayan, Əliman, dayan! Mane olma, bu gün işim çoxdur. Gərək odun yaram, ot daşıyam, axuru təmir edəm.

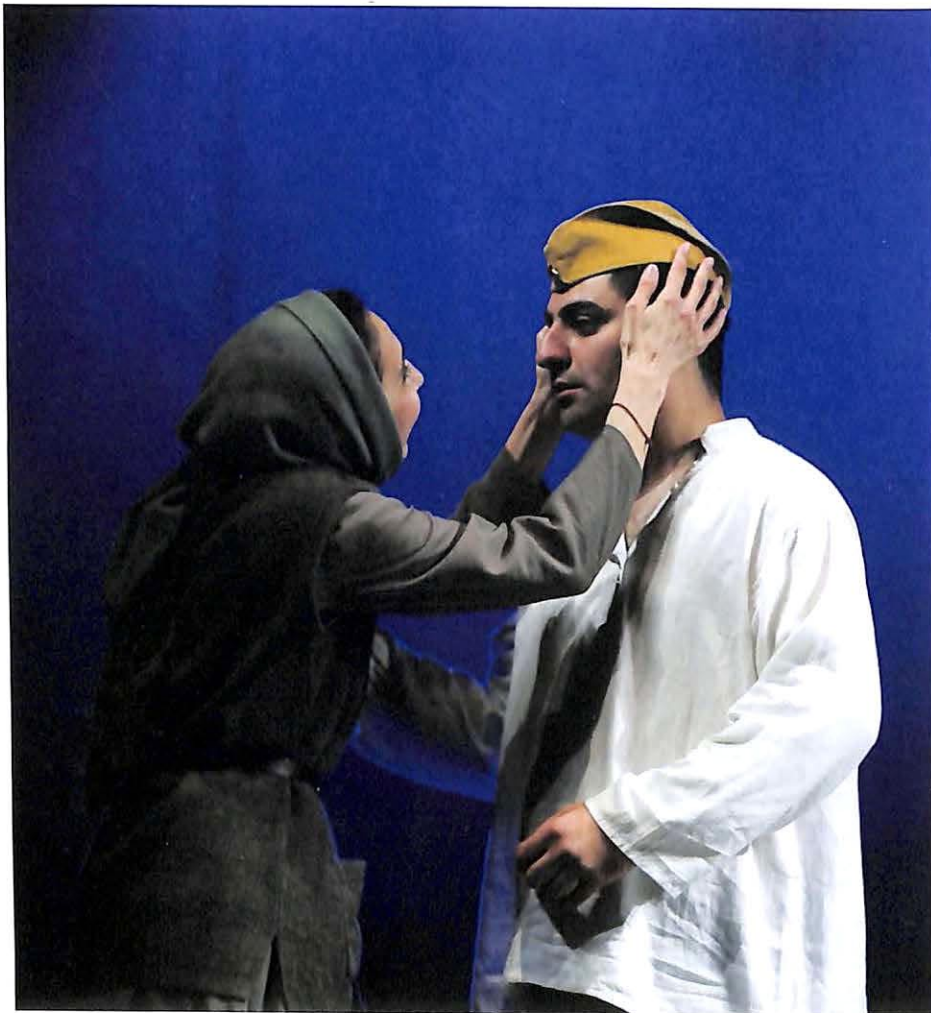
Əliman qaçıb gedir.

T o l q o n a y . Nə oldu ki, hərbi komissarlıqdan səni belə tez buraxdılar? Yoxsa tamam azad elədilər?

C a y n a q . Yox, ana, sabah yenə gedəcəyəm. İcazə verdilər ki, bir gün evdə qalım. Bu dəfə bizi çox saxlayacaqlar. Dedim nigaran qalmayan.

T o l q o n a y . Bəs sənin kürkün hanı?

C a y n a q . Məni bağışla, ana, onu başqasına verdim...



Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova), Caynaq (Elçin Muradov)

T o l q o n a y . Verdin? Kimə?

C a y n a q . Bilirsənmi, ana, stansiyada dörd uşaq vardı, köçüb gələnlərdən, böyük oğlan lap çılpaq idi, soyuqdan tir-tir əsirdi... Acığın tutmasın, ana...

T o l q o n a y . Yox, acığım tutmur, Caynaq.

*Caynaq həyətdə işləməyə başlayır,
nəyə isə mismar vurur, bərkidir.*

Niyə özünə iş açırsan, oğul, hələ vaxt var, yayda təmir edərsən.

C a y n a q . İş vaxt var ikən görmək lazımdır, sonra vaxt olmayacaq.

T o l q o n a y . O zaman heç nəyə gümanım gəlmirdi. O, könüllü cəbhəyə getdi. Biz xəbər tutanda gec idi, Caynaq yol gedirdi. Stansiyadan yoldaşı ilə bizə kağız göndərmişdi. Əlimanla məndən üzr istəyirdi ki, xəbərsiz gedib. Deyirdim ki, belə yaxşıdır, birdəfəlik olur.

Caynaq, mənə qulaq as! Vicdan əzabı çəkmə, yox, mən səndən inciməmişəm. Mən hələ o vaxt səni bağışladım, Caynaq, mənim sonbeşiyim, gözü-mün işığı, gülürüz balam!

Dünyada ancaq yaxşı işlər qalır, hər şey yox olub gedir. Sənin də yaxşı işin yaşayır. Sən çoxdan həlak olmusan, itkin düşmüşsən. Başına nə gəldiyini heç kəs bilmir, döyüşdəmi həlak oldun, ya sənə bir güllə dəydi, yoxsa əsir düşdün, bataqlıqda boğuldun? Sən lap cavankən getdin, on səkkiz yaşında, insanların xatirində o qədər də qalmamısan. Amma mənim yadımdasan, cəbhəyə necə getdiyini hər dəfə xatırlayıram, bunu mənə deməyə ürək eləmədin, çünki məni sevirdin, mənə yazığın gəlirdi. Kürkünü stansiyada bir uşağa bağışladığın yadıma gəlir. Bəlkə, o, böyük kişi olub, hərdən o da səni xatırlayır, oğlan uşağı

kimi, çünki indi sən ondan çox-çox cavansan, o isə səndən böyükdür. Ancaq sən onun müəllimi olmusan. Axı yaxşılıq yola tökülməyib ki, onu təsadüfən tapıb götürəsən. İnsan yaxşılığı insandan öyrənir.

Oğlum, mənə ağır gəlir ki, sən həyatın on iki çiçəyindən birini də üzmədin. Sən təzəcə yaşamağa başlamışdın, heç bilmirəm ki, sən hansı qızı sevirdin...

Ürəyimdə axırıncı ümid çırağı yanır, tezliklə o da sönəcək. Ancaq hər şey yadımdadır, həmin uğursuz günü də xatırlayıram. Qocanın dalımca şumluğa gəldiyi günü.

Ağsaqqal görünür.

Ağsaqqal, yaxşı vaxtında gəldiniz. Şumun başlanmasına xeyir-dua ver.

Ağsaqqal. Taxılçılardan pənahlı Diykan baba köməyiniz olsun, məhsulunuz sel kimi aşib-daşsın. (*Tarlada nəzər saldı. Sükut*). Səni, Tolqonay, rayon böyüklərindən kim isə çağırır. Əmr elədi ki, idarəyə gələsən. Mən də sənə dalınca gəldim.

Tolqonay. Yaxşı, Ağsaqqal, bu saat gedək. Uşaqlar, mən axşama qayıdacağam. Gələcəyəm işinizi yoxlayım!

Tələsmədən gedirdik. Ordan-burdan, güzəranımızdan danışırıdık.

Ağsaqqal. Çox sağ ol, Tolqonay. Sağ ol ki, ilin-günün bu ağır vaxtında at belində camaatın harayına çatırsan. Sən qadın olsan da, bizim hamımızın böyüyümüsən. Belə də dayan, Tolqonay, yəhərdə möhkəm otur. Əgər başımıza bir iş gəlsə, biz hamımız sənə dayağın, sən də bizim. Əlbəttə, sənə üçün də çətindir, bilirik. İnsan taleyi dağ çıxırına bənzəyir: gah qalxır, gah enir, gah da görürsən, irəlində uçurum dayanıb. Olur ki adam tək bacarmır, gücü

çatmır, amma el yığışanda öhdəsindən gəlirsən... Bəli, bizim fani həyatımız belədir...

Tolqonay. Biz gəlib küçəyə çatdıq. Həyatımızın yanında gözümə çoxlu adam dəydi.

Ağsaqqal. Düş, Tolqonay, sənə tələsmək lazımdır.

Sükut. Tolqonay təəccüblə ona baxır.

Sən gərək yəhərdən düşəsən, Tolqonay.

Əliman gəlir, çiynində kətmən tutub.

Qadınlar ona yaxınlaşıb kətməni çiynindən götürürlər.

Qadınlardan ikisi Tolqonaya yaxınlaşıb onun əllərindən tuturlar.

Tolqonay. Sizə nə olub? Nə eləmək istəyirsiniz?

Ayşə. Toxtaq ol, Tolqonay, iki laçınımız əlimizdən gedib. Suvankul da, Qasım da həlak olublar.

Fəryad, ağlaşma səsi.

Qadınlar Əlimanı tutub saxlayırlar, onun əllərini burub arxasında tuturlar, o isə var qüvvəsi ilə çırpınır, qadınların əllərindən çıxmaq istəyir. Tolqonay da özünü onun üstünə atmaq istəyir. Əliman Tolqonayın boynuna sarılır.



Ayşə (Əməkdar artist Səmayə Sadıqova)

Ə l i m a n . Ay ana, biz dul qaldıq, ana! Bədbəxt olduq! Günəşimiz söndü.
Qara günə qaldıq, ana! Qara günə!

*Qaranlıq çökür. Sonra ayrı işıq yanır. Tolqonayla Əliman
hərəkətsiz oturublar, başlarına qara matəm yaylığı örtüblər.
Sədr yavaş-yavaş onlara yaxınlaşıb kağız uzadır.*

S ə d r . Qara kağızlarıdır, alın, saxlayın. Qasımın qara xəbəri on beş gün
olar ki gəlib. Moskva yaxınlığında hücum vaxtı həlak olub. İnanmaq istəmirdik.
İstəmirdik ki, əl-qolunuz boşalsın... Dünən də Suvankulun qara xəbəri gəldi.
Əlacsız qaldıq. Həqiqəti deyəsi olduq. İkisini də bir gündə.

Sükut.

A ğ s a q q a l . Düz bir il də yas saxlasaydıq, az olardı. Onlar həmişə yad-
daşımızda yaşayacaqlar. Amma dirini öldürmək olmaz. Sizə icazə veririk ki,
adət xilafına işə çıxasınız. Ürəyinizə toxtaqlıq verin. Bizə qoşulun. Düşməndən
gəlin intiqamı belə alağ.

*Əliman ayağa qalxır, yaylığını bağlayır,
kətmənini götürüb gedir. Hamı da onun dalınca.*

T o l q o n a y . Daha danışmağa bir şey qalmadı. Yenə belimə qurşaq bağ-
ladım, yenə briqadir atını mindim.

Özümü itirsəydim, taleyimdən küsəydim, əllərimi boşaltsaydım, bəs Əliman-
nın halı necə olardı? Yazıq özünü elə didib töküdü ki, mən qorxuya düşürdüm.

Yaz vaxtı idi, briqadamız arx qazırdı. Bir dəfə biz işi təzəcə qurtarmışdıq, camaat evinə dağılışırdı. Mən at belinə qalxmaq istəyirdim ki, birdən Əlimanı gördüm. Demə, o getməyibmiş. Tək qalıb, herik¹ yerində lalə yığırdı. Mən onun əlindəki çiçəkləri görəndə alınma isti tər gəldi. Onun bir vaxt gülxətmi yığıdığı yadıma düşdü. Bax, beləcə, əlində bir dəstə çiçək tutmuşdu. Amma onda ləçəyi qırmızı, əlindəki çiçəklər ağ idi. İndi isə qara ləçək bağlamışdı, əlində tutduğu çiçəklər qırmızı idi. Bütün fərqi bunda idi. Əliman başını qaldırdı... Birdən üzüqoylu yerə yixildi, əlindəki çiçəkləri didib tökməyə başladı, yeri döyəclədi. Sıçrayıb durdu, herik yeri ilə birbaş geniş yola tərəf yüyürdü. Mən qorxdum, onun dalınca qaçdım.

Əliman! Dayan! Sənə nə oldu? Dayan, Əliman.

Əliman dayandı.

Ə l i m a n . Ana! Mənə heç nə demə. Ana! Heç nə demə! Demə, yox! Bir oraya bax, ana, gör günəş necə işıq saçır. Bir bax, gör necədir, çölə bax, hər yan güllük-çiçəklikdir! Qasım qayıtmayacaq, hə? Heç vaxt qayıtmayacaq?

T o l q o n a y . Yox, heç vaxt qayıtmayacaq.

Ə l i m a n . Bağışla məni, ana. Ora qaçıb getmək, orda onunla bir yerdə ölmək istəyirdim.

T o l q o n a y . Mən bir söz demədim. Əgər mən ağıllı, uzaqqörən ana olsaydım, gərək ona deyəydim: “Sən tək deyilsən, sən kimi çoxları dul qalıb, – saymaqla qurtarmaz. Dözümlü ol. Sənə bu sözləri eşitmək ağır gəlsə də, gərək deyəm – Qasımı yadından çıxar. Olan oldu, keçən keçdi. Özünü öldürüb

¹ Herik – şumlanıb dincə qoyulmuş torpaq.

qurtarma. Sən hələ cavansan, gərək yaşayasan”. İndi özümü qınayıram ki, niyə bu ağır, ancaq yeganə doğru sözü ona deyə bilmədim...

Ana Torpaq, de görüm, Suvankul kimi, Qasım kimi adamlar həlak olanda niyə dağlar yerindən qopmur, niyə göllər yerindən kükrəyib daşmır? Mənə de görüm, ana torpaq, düzünü de: insanlar müharibəsiz yaşaya bilərlərmi?

T o r p a q . Sən çətin sual verdin, Tolqonay! Xalqlar var idi, müharibələrdə yox olub getdi, şəhərlər var idi, yanıb külə döndü, üstünü qumlar örtüdü, əsrlər var idi ki, mən insanların ləpirini görməyi arzulayırdım. Hər dəfə insanlar müharibə başlayanda onlara deyərdim: “Dayanın, qan tökməyin! Yer üzündə yaşayan insanlar, sizə nə lazımdır – torpaqımı? Bu da mən – Torpaq! Mən sizin hamınız üçün birəm, siz hamınız da məndən ötrü eynisiniz! Mənə sizin müharibəniz gərək deyil, dostluğunuz, zəhmətiniz gərəkdir! Şırıma bircə dən atın, mən sizə yüz dən verim. Yerə bircə çubuq basdırın, mən sizinçün çinar böyüdü. Bağ salın – mən sizi meyvələrə qərq edim. Mal-qara saxlayın – mən ot olum. Evlər tikin – mən divar olum”. Tolqonay, sən də soruşursan – insanlar müharibəsiz yaşaya bilərlərmi? Bu məndən yox, sizdən, insanlardan asılıdır, sizin iradənidən, ağılızdan asılıdır.



*Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova), Birinci Sünbül (Zülfiyyə Məmmədova),
İkinci Sünbül (Günəl Həmidova), Üçüncü Sünbül (Aynur Abbasova),
Dördüncü Sünbül (Arzu Ağayeva)*

İKİNCİ HİSSƏ

T o l q o n a y . Mühəribə gedirdi, düşməni addımbaaddım qovurduq. Ancaq yaşayışımız gündən-günə çətinləşirdi. Payızda hara getsəydin, başaq yığırdılar, bostanlarda kartof qazıb çıxarırdılar, amma qışın ortasından aclıq başlanırdı.

Əmək günə¹ biz bir şey almırdıq, olan-qalanı da çoxdan yeyib qurtarmışdıq. Nə edə bilərdik?

Fikirdən yorulmuşdum, gecələr yatmırdıq. Ağılıma belə bir fikir gəldi: kənddən aralı boş qalmış sahəni şumlayıb əkək, məhsulunu isə adambaşına bölək. Götür-qoy elədim, briqadamı yığdım. İclasa yox, elə-belə, bir ailə kimi məşvərət eləməyə.

Gəlin fikirləşək, özümüzə bir çarə tapaq. Tarlaya səpilənə göz dikə bilmərik. Özünüz bilirsiniz, onun hamısı cəbhə üçündür. Əgər toxum tapsaq, çoxuşaqlılara, qocalara, yetimlərə kömək etməkdən ötrü taxıl səpə bilərik. İndi əlacımız ona qalib ki, hər birimiz kisənin, çuvalın dibində dar günə saxladığımız dəni toxumluq verək. Mənə acığınız tutmasın, gəlin bir tikəni boğazımızdan kəsək, ac qalaq – biçinə qədər süd-qatıqla birtəhər dolanarıq, dözərik. Mənim əziz-

¹ Əmək gün – işçilərin əməyini hesablama vahidi

lərim, öz xatirinizə, uşaqlarınızın xatirinə azacıq tab gətirin. Kömək edin, hələ səpinə vaxt var.

Məsləhət vaxtı hamı mənim fikrimə şərik oldu. Amma deyiləni həyata keçirəndə çətinə düşdüm, düzü, məni dəhşət bürüdü.

Tolqonay əlləri ilə üzünü örtür – keçmiş yadına düşdü.

Qadınlar taxılı verib, keçib gedirlər. Çoxu ağlayır:

“Götür, axır-uxurudur”. “Götür, qoy hamımız acından qırılaq”.

“Səni görüm lənətə gələsən”. “Bu müharibəni lənətə gəlsin”.

“Lənət belə yaşayışa”.

Qonşum Ayşa ilə rəftarımı heç vaxt yaddan çıxartmaram. Axı Ayşa azarlı idi. Çox tez dul qalmışdı, əri hələ davadan qabaq ölmüşdü. Tək qalmışdı, tez-tez də xəstələnirdi. Gözünün ağı-qarası bir oğlu var idi – Bektaş. O vaxt oğlu işləyirdi, qeyrətli oğlandı. Hələ balacılığından mən onu çox istərdim. Həyətlərə də biz onun arabasında getmişdik.

Bektaş görünür.

B e k t a ş . *(Tolqonaya balaca bir kisə verir).* Tolqonay xala, bax elə bunu verdilər, deyirlər ki, daha yoxdur.

T o l q o n a y . Bektaş, sizin evdə necə, bir şey varmı?

B e k t a ş . Bir az var. Sobanın dalında, balaca bir torbadadır.

T o l q o n a y . Onda get, gətir.

B e k t a ş . Yox, Tolqonay xala, özünüz gedin. *(Gedir).*

Ayşa görünür.

Keçənin üstündə oturub, belinə yun şal bağlayıb.

T o l q o n a y . Ayşa, hamının verdiyini almağa gəlmişəm.

A y ş a . Nəyimiz varsa, bax oradadır.

T o l q o n a y . Nə qədər olsa. Kef üçün vermirsən. Toxum üçünsür. Şum hazırdır, səpini gözləyir. Ayşa, ləngitmə. Özün bir fikirləş, biz on-on beş gün dolana bilərdik. Amma gələn qışı da, yazı da fikirləş. Oğlunun xatirinə xahiş edirəm, Ayşa. O, küçədədir, arabada gözləyir.

A y ş a . Əgər bir şey olsaydı, elə bilirsən, verməzdim? Sən ki özün bilirsən, Tolqonay, axı mən sənə qonşunam...

T o l q o n a y . İndi mən sənə qonşun deyiləm, briqadirəm! Ayşa, mən sənə bu dənini götürürəm!

Ayşa arxasını çevirdi.

Bax, Ayşa, yarısını götürürəm. Acığın tutmasın.

Ayşa üzünü çevirdi. Tolqonay cəld özünü evdən bayıra atdı.

Eh, niyə mən torbanı yerinə qoymadım? Axı mən nə biləydim ki, yığdığım toxumun başına nə iş gələcək?

İki iri kisə taxılı yığılmışdı. Dəni xəlbirləyib sovrmuşduq, zir-zibildən təmizləyib, bircə-bircə arıtlamışdıq. Toxumu əkin yerinə özüm apardım. Uşaqları gözətçi qoydum. Səhər açılanda əl ilə səpmək istəyirdim.

Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)
Əliman (*Ülviyyə Rza*)
Aysa (*Səmayə Sadıqova*)



Axşam işdən evə qayıtdım. Nədənə ürəyim təşviş içində idi. Atı minib getdim. Yaxınlaşanda ətrafda heç kəsi görmədim. Qorxdum. Atı komanın yanına çapdım, yerə tullandım. Uşaqları komada əl-qolu bağlı yerə uzatmışdılar, döyülməkdən onların üstü-başı qana bulaşmışdı.

– Toxum hanı?

– Oğurladılar! Bizi də döydülər!

Ömründə atı o gecəki kimi çapmamışdım. Əgər mənim evimi yandırsaydılar, qarət etsəydilər, heç bir şey deməzdim. Əgər payızda xırmandan on kise taxıl oğurlansa idi – dözərdim. Amma həmin toxumdan ötrü, bizim gələcək taxılıımızdan ötrü mən bu əllərimlə oğruları boğardım. Atı çapa-çapa fikirləşirdim, toxumu kim götürə bilərdi, kim? Deyirlər ki, bizim kəndli Cənşengül ordudan qaçıb, özü kimi dostlarından ikisi də ona qoşulub, dağlarda gizlənilər.

Demə, mən oğruların izinə düşmüşəm. Çox çəkmədi ki, onları gördüm. Atların nallarından sıçrayan qığılcımlar gözümə dəydi. Oğrular qaçır, kisələri də yəhərin üstündə aparırdılar.

Çığırır.

Kisələri yerə qoyun, toxumdur! Yerə qoyun! Toxumu aparmayın! Dayan, səni tanıyıram! Sən Cənşengülsən! Sən Cənşengülsən! İndi mənim əlimdən qurtara bilməzsən! Dayan!

Atəş açılır, Tolqonay yıxılır.

Cənşengül! Səni lənətə gələsən! Davada ölənlərin naləsi səni tutsun, Cənşengül! Uşaqların ahı tutsun səni, Cənşengül!

Mən uzanmışdım, əsla tərpənmirdim. Fikirləşirdim ki, özümü necə öldürüm. Yaxınlıqda bir sıldırım qaya olsaydı, sürünərdim, özümü başı üstə qayadan atardım.

Sükut. Tolqonay çətinliklə, yavaş-yavaş qalxır.

Uşaqlar məni arabada evə gətirdilər. Xeyli vaxt yorğan-döşəkdə sərili qaldım. O günlər çoxu mənə baş çəkməyə gəlirdi. Sağ olsunlar. Daha çox ona görə sağ olsunlar ki, heç kəs məni məzəmmət eləmədi, heç kim yadıma salmadı, sanki elə bir şey olmamışdı.

Vaxtilə Suvankulun əkdiiyi qoca alma ağacı həmin yaz elə çiçəklənmişdi ki, elə bil təzədən cavanlaşıb, həvəsə gəlmişdi. Hava da təmiz idi, uzaqlarda dağlar görünürdü. Mən də həyətdə oturub ətrafa tamaşa edirdim. Bu vaxt poçtalyonumuz qoca Temirçal gəlib çıxdı.

Temirçal alma ağacının altında oturmuş Tolqonaya yaxınlaşır.

T e m i r ç a l . Salam, Tolqonay, necəsən?

T o l q o n a y . Sağ ol, Temirçal, yavaş-yavaş sağalırım. Otur, bir az dincəl.

T e m i r ç a l (öskürə-öskürə). Yox, oturmuram, sağ ol, tələsirəm... Öskürək mənə yaman əziyyət verir, deyəsən, keçən həftə soyuq dəyib... (Söz deyirmiş kimi). Deyəsən, axı sənə bir kağız var. (Kağızı çantasından çıxarır).

T o l q o n a y . Bəs niyə gələn kimi demədin? Kimdəndir?

T e m i r ç a l . Deyəsən, Maselbəkəndir.

T o l q o n a y . Bəs niyə həmişəki kağızlarına oxşamır? Üçkünc deyil, ağ zərfə qoyulub, hərfləri də ayrı cürdür?

Temirçal susur.

Əllərin niyə əsir? Di əyləş, ayaq üstə qalma, otur, oxu görüm.

Temirçal titrək əlləri ilə zərfi açıb oxuyur.

T e m i r ç a l . “Ana, vaxt gələr, sən məni başa düşərsən, inanarsan ki, mən düz hərəkət eləmişəm. Mən heç zaman müharibədə qəhrəmanlıq göstərmək həvəsində olmamışam. Mən müəllim olmaq istəyirdim. Ən böyük arzum bu idi. Nə edim ki, əlimə tabaşır və işarə çubuğu yerinə silah götürdüm, əsgər oldum. Mən uşaqlara bircə dərs belə deyə bilmədim.

Düz bir saatdan sonra vətənin tapşırığını yerinə yetirməyə gedirəm. Sağ qayıdacağıma güman yoxdur. Mən ona görə gedirəm ki, hücum vaxtı yoldaşlarımdan çoxu sağ qalsın. Mən xalq üçün, qələbə üçün, insan gözəlliyi üçün gedirəm.

Bu mənim son məktubumdur. Bu mənim axırıncı sözlərimdir. Bağışla məni, ana, dərdini artırdığım üçün məni bağışla. Belə yaşamağı mənə həyat özü öyrədib. Bu mənim öyrətməli olduğum uşaqlara verdiyim ilk və son dərsdir.

Ağlama, ana, heç kəs ağlamasın.

Bağışla, ana, əlvida!

Əlvida, mənim dağlarım – Ala-Too! Mən sizi nə qədər sevirdim!

Oğlun müəllim-leytenant Maselbek Suvankulov.

Cəbhə, 9 mart 1943-cü il. Gecə saat 12”.

Məktub oxunduğu vaxt qadınlar səssizcə həyəətə girirlər.

Onlar Tolqonayın qoltuğuna girib qaldırırlar.

T o l q o n a y . Ağlamayın, heç biriniz ağlamayın. Heç kəs ağlamasın... Görürsünüzmü, mən heç ağlamıram... Mən oğlumun son arzusuna əməl edirəm – o yalvarıb ki, mən ağlamayım.

Ortancıl oğlumu da mən belə itirdim. Onun papağı mənə qaldı. Ondan mənə qalan tək cə əsgər papağı oldu.

Mən qəhrəmanların qabağında baş əyirəm, oğlum Maselbekin də. Onun şöhrəti ilə fəxr edirəm. Amma heç bir şey, heç bir şöhrət mənə onun yerini verə bilməz. Qoy bütün analardan soruşsunlar. Heç bir ana belə şöhrəti istəməz. Analar uşaqlarını yaşamaq üçün, yer üzündəki adi xoşbəxtlik üçün doğurlar...

T o r p a q . Sən haqlısan, Tolqonay. Mən həmin baharı, qələbə baharını xatırlayıram. Siz adamların cəbhədən qayıdan əsgərləri qarşıladığı günü həmişə xatırlayıram. Amma, Tolqonay, mən indi də deyə bilmərəm ki, o vaxt nə çox idi: sevinc, yoxsa dərd, kədər?

Pauza. Əliman yüyürərək gəlir.

Ə l i m a n . Ana, tez ol, yığış. Camaat əsgərləri qarşılamağa gedir.

Bir dəstə adam görünür – beli bükülmüş qocalar və qarılar, qadınlar, uşaqlar və qoltuq ağaclarına söykənən yaralılar.

Oğlan uşaqları ağacların başına dırmaşmışlar.

Səslər (astadan).

A ğ s a q q a l . Yoldan ötənlərdən biri dedi ki, əsgərlər evlərinə qayıdırlar...



Əliman (Ülviyyə Rza), Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)

T e m i r ç a l . Eşidirsinizmi, əsgərlər, əsgərlər evlərinə qayıdılar..
I l q a d ı n . Deyirlər ki, stansiyaya iki eşalon gəlib, bütün kəndlərdən
cavanlar var orda.

T e m i r ç a l . Onlar bu saat yol gəlirlər, indilərdə gəlib çıxarlar..
X ə d i c ə . Deyilənlər doğrudur?
A ğ s a q q a l . Doğrudur!.. Bu gün mən yaxşı bir yuxu görmüşəm..
O ğ l a n . Gəlirlər!

Pauza. Səs-küy.

S ə s l ə r (l qız). Hanı? Hanı bəs gəlirlər? Hanı?

Pauza

T o l q o n a y . Qabaqda baş yolda bir araba görüdü. Kəndimizə gedən
cığıra çatıb dayandı. Arabadan bir əsgər yerə tullandı. O, şinelini, çantasını
götürüb, bizə tərəf irəlilədi, heç kəsin cıncını çıxmadı. Hamı təəccüblə, din-
məz-söyləməz yola baxırdı, vur-tut bircə əsgərin gəldiyi yola. O yaxınlaşırdı.
Amma heç kəs yerindən qımıldanmadı.

*Adamlar heyrət içində susur. Əsgər yaxın gəlir.
Çaşıb qalır, dayanır. Nə edəcəyini bilmir.*

Q ı z u ş a ğ ı . Bu ki mənim qardaşımdır! Aşırı! Aşırı!

*Başından qıyğacını açaraq əsgərin üstünə cumur.
Kiçik qızın dalınca oğlan uşaqları, cavan qızlar,
hamı qaçıb gedir.*

S ə s l ə r . Hə, odur, Aşırıdır! Özüdür ki var!

Kiçik qız əsgəri qucaqlayıb öpür.

Ə l i m a n . Hani? Bəs mənim Qasımım hani? Hardadır mənim Qasımım?

Ağlaşma. Çığırta

A ğ s a q q a l . Bəs qalanlar hani? Mənimki hani?

T e m i r ç a l . Bəs mənimki?

A y ş a . Bəs o birilər harda qaldı?

I l q a d i n . Bəs hamısı nə vaxt qayıdacaq?

Ə s g ə r . Qayıdacaqlar, mənim əzizlərim, hamısı qayıdacaq. Tezliklə qayıdıb gələcəklər! Hamısı gələcək.

Adamlar yox olur.

T o l q o n a y . Biz səni çox gözlədik! Salam, qələbə, salam! Bizim göz yaşlarımızı bağışla. Əfv et bizi, əfv et, qələbə. Məni əfv elə ki, o dəqiqələrdə Caynağı, Maselbeki, Qasımı, Suvankulu fikirləşirdim. Onlardan heç biri qayıtmadı. Məni əfv et, qələbə, məni bağışla...

Əliman Tolqonayla tək qalır.

*Əliman hərdən gözlənilmədən hıçqırır,
ağır-ağır köks ötürüb ah çəkir, sanki havasızlıqdan boğulur.
Üzü tutqundur. Gözlərini yerə zilləyib, başı aşağı,
məyus-məyus nə barədə isə dərin fikrə gedib.*

Mən bilirdim Əliman nəyi fikirləşir. Özlüyümdə ona deyirdim. "Nə eybi var, mənim əziz gəlinim, görünür, ayrılmalı olacağıq. Sən indi, olsun ki, Qasımdan birdəfəlik əlini üzüməsən. Nə etmək olar? Ölənlə ölmək olmaz. Ömürlük dul qala bilməzsən. Biz səninlə ana ilə qız kimi dolanmışıq. Gedəsi olsan, sənə öz qızım kimi xeyir-dua verəcəyəm, dua edəcəyəm ki, xoşbəxt olasan. Səndən təkcə bir ricam var: getsən, hərdən məni yad et. Axı mən onda tək-tənha qalıram, əlim hamınızdan üzülür. Bu qoca vaxtımda bir təsəllim də yoxdur. Mənə nəvə verə bilmədin, bir üzü qız, bir üzü gəlin qaldın. Bəlkə də, sənün üçün belə daha yaxşıdır. Sən mənə baxma. Mən günümü görüb, dövrənimi sürmüşəm. Amma sən yaşamalısən. Nə vaxt getmək fikrinə düşsən, mənə deyərsən".

Ə l i m a n . Ana, niyə belə məyus oldun? Yoxsa həyatdan tamam bezib-sən? Yox, belə eləmə, ana. Başa düşürəm, ağırdır. Amma sən mənim dözümlü anamsan. Sən mənim... Sən mənim gözəl anamsan. Gəl, bax bu təpəcikdə əyləşək, söhbət eləyək, ana.

T o l q o n a y . Yaxşı, əyləşək, söhbət edək.

Ə l i m a n . Hə, bax belə, ana. Müharibə qurtardı. Getsin, gəlməsin. Yəqin, sən fikirləşirsən ki, indən belə necə dolanacağıq... Fikir eləyirsən ki, bizim xoşbəxtliyimizdən heç bir şey qalmayıb, lap bircə qırıq da? Hə?.. Ola bilməz ki, dördündən biri də qayıdıb gəlməsin. Yox, bir dayan, ana, sözümlü kəsmə,

mənə qulaq as, ana, sən mənə inan, ürəyimə damıb: gərək Caynaq qayıt-sın. İtkin düşüb – demək, salamatdır. Axı heç kəs onun öldüyünü görməyib. Bəlkə də, əsir düşüb, ya da partizanlarla bir yerdədir, meşələrdə gizlənir. Bir də gördün qayıtdı gəldi. Ya da hardasa ağır yaralıdır, xəbər verə bilmir. Hər şey ola bilər. Görərsən, qayıdıb gələcək. Özü də qəfildən. Gəl gözləyək, ana, vax-tından qabaq əlimizi üzməyək. Axı özün eşitmisən, olub ki, qara kağızı gələn sağ-salamat qalıb, o da qaldı itkin düşmüş ola. Mən inanıram, bilirəm ki, bizim Caynaq salamatdır, tezliklə qayıdıb gələcək. Axı heç ola bilməz ki, böyük bir ailədən heç kəs qayıtmırsın. Gəl bir az gözləyək, ana, çox gözləmişik, bir az da gözləyək. *(Tolqonayı qucaqlayır, ona sığır).*

Pauza

Ana, kotanımız orda boş qalıb. Tez ol gedək! Torpaq quruyur.

Yağış yağır.

T o l q o n a y . İslanacağıq! Qaçıb gözləyək, yağış kəssin!
Ə l i m a n . Zərər yoxdur, ana, heç nə olmaz! Bax gör necə yağır! Bir bax
nə təmiz yağışdır! İl bərəkətli olacaq! Yağ, yağışım, yağ, yağ, dayanma, yağ!

Atılıb-düşür, gülür, oxuyur.

Gözlə, yığışım,
Gedək, yağışım!..

Hə, lap yaxşı oldu, yağış yağdı, qarğıdalını da səpərik!

*Əliman kiçik vedrədə isladılmış qarğıdalı dənələrini gətirir.
Bir dolu ovuc şişmiş iri dənələrdən götürür.*

Ana, məhsul yetişənə kimi kaş Caynaq da gəlib çıxsın! *(İlk ovucu torpağa səpələyir.)* Görəcəksən, ana, sözüm necə düz olacaq. Caynağa sütül qarğıda-lını isti küldə mən özüm bişirəcəyəm. Yadındamı, o, həmişə qarğıdalı üstündə mənimlə dalaşardı. Bir dəfə isti qarğıdalını küldən çıxarıb qoynunda gizlətdi. Məndən qorxub qaçanda qarğıdalı qarnını yandırmağa başladı. İlan vuran kimi qıvrılırdı. Sonra sinəsinə bir vedrə su çilədi. Mən səfeh də ona kömək eləmək əvəzinə, gülməkdən qəşş eləyirdim, deyirdim ki, “Sənə bu da azdır! Sənə bu da azdır!” Yadına gəlirmi, ana, hə?

Əliman yox olur.

T o r p a q . Hə, Tolqonay, siz Caynağı çox gözlədiniz.

T o l q o n a y . Elədir, çox gözlədik, ana torpaq. Qarğıdalı bir dəfə yox, iki, üç dəfə yetişdi, amma bizim Caynaq qayıtmadı ki, qayıtmadı. Onun haqqında heç bir xəbər çıxmadı.

Həyat öz işində idi. Dolanışiq yüngülləşirdi. Mühəribə də adamların xatirin-də tutqunlaşır, ürəklərdən onun izləri silinib gedirdi. Amma biz Əlimanla heç cür rahat ola bilmədik. Bunu heç kəs hiss eləməirdi, amma ikimiz də həmişə ürəyimizdə bir şeyi fikirləşirdik. Əgər mənim gəlinim Əliman olmasaydı, əgər o mənimlə bu cür mehribanlıq etməsəydi, mən özümü çox yormazdım. Ona açıq deyirdim ki, get, bala, bəsdir gözlədin, get, indi də özünə ər tap. Əlimana bu sözləri deməyə dilim gəlmədi.



Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)
Əliman (*Ülviyyə Rza*)



Demə, hər sözün öz vaxtı var, közərmis dəmir kimi söz də döyülə bilər. Vaxtı əldən verdin, söz soyuyur, daşa dönür, ürəyə ağırlıq edir. Bundan da yaxa qurtarmaq asan iş deyil. Vaxt gedirdi, daha gec idi...

Heç özüm də bilmirəm ki, bu iş necə oldu.

Qırx altıncı ilin payızında cavan bir çoban buradan dərə ilə öz sürüsünü suya aparırmış. O vaxtlar tez-tez toylar olurdu. Kim isə oğlunun toyunda at üstündə oynanılan kök boru¹ oyunu təşkil etmişdi. Birdən küçədən at ayaqlarının səsini eşitdim, kim isə çapıb getdi. Tez qaçdım ki, görüm kimdir. Həmin çoban idi. Darvazamızın ağzında keçi cəmdəyi var idi.

*Çoban görünür, ağzında qamçı tutub.
Gimnastyorkasının² qolları çirməklidir.*

Bu nədir belə, oğul?

Ç o b a n . Evdə adam var?

T o l q o n a y . Sənə kim lazımdır?

Ç o b a n . Heç kəs... Bu keçini əlimdən saldım... *(Arabir dönüb o tərəfə, bu tərəfə baxır, keçini götürüb gedir.)*

T o l q o n a y *(tək)*. Əlimdən saldım... Əgər keçini evə getiribsənsə, gərək ev sahiblərinə verəsən – adət belədir... Ola bilsin, doğrudan da, təsadüfən yerə

¹ Gök boru (bəzi mənbələrdə Kok boru) oyunu. Qırğızların milli oyunu. Mənası Göy Qurd deməkdir. Oyun zamanı iştirakçılar bir-birindən atın üstündəki keçini almağa çalışırlar. Müharibə vaxtlarında bu oyunu evdə qalan gənclərin döyüş qabiliyyətini və at üzərindəki hünərini itirməməsi üçün tətbiq ediblər. Zaman keçdikcə isə oyun toylarda oynanmağa başlayaraq ənənəvi hal alıb.

² Gimnastyorka – hərbi biçimli üst köynəyi

salıb... Onda bəs niyə keçi küçədə deyildi, darvazanın lap yanında idi?.. Bu nə demək idi?..

Əliman evdən çıxdı.

*Başında güllü yaylıq, əynində ipək paltar vardı.
Tez Tolqonaya nəzər saldı, gözlərini yerə dikdi, utandı.*

Ə l i m a n . Mən getdim, ana... Bayrama gedirəm... *(tez gedir)*.

Tolqonay onun dalınca baxır

T o l q o n a y . Hə, çoban elə bundan ötrü bura gəlibmiş. Hə, elə buna görə neçə gündür ki, Əliman axşamlar su gətirmək üçün çaya gedir, özü də gec qayıdır. Halbuki həyətin dalındakı arxda su doludur. *(Arxasınca baxıb öz-özünə deyir.)* “Əliman, sən ona yaxşı bələd olmusanmı? Necə adamdır? Bax, qızım, tələsmə, elə et ki, səhv olmasın. Yaxşı tanı, bələd ol”.

Əliman gəlir.

Sən niyə belə tez qayıtdın?

Ə l i m a n . Ana, mən su qızdırım, sən də başını yu.

T o l q o n a y . Yuyaram, qızım, nə olar, sabaha qalar. Bəlkə, gedəsi yerin var..

Ə l i m a n . Sabah işə gedəcəyəm, vaxt olmayacaq. Yu, ana, sonra saçlarını mən darayaram.

T o l q o n a y . Mənə nə olub ki, balaca qız-zad deyiləm ki, məgər başımı mən özüm yuya bilmərəm?

Ə l i m a n . Dinmə, ana, dinmə! Qoy mən yuyum! *(Tas və su hazırlayır.)*
Hörüklərini qatıqla yuyarıq, sonra ətirli sabunla, sonra yenə su ilə, yenə sabunla... İsti suya soyuq su qatıb soyudarıq... Sənin nə uzun hörüklərin var, ana!.. Ana, vaxtilə, yəqin ki, hörüklərin sıx olub, axı sən cavan olmusan. *(Ehmalca Tolqonayın başını sığallayır, əllərini mehriban-mehriban onun üzünə toxundurur.)*

T o l q o n a y . Sağ ol, qızım, sən mənim üstümdə lap balaca uşaq kimi əlləşirsən. Daha bəsdir, dinc dur, dəymə!

Əliman sandıqdan ətir çıxarır, Tolqonaya ətir vurmaq istəyir.
O, əli ilə rədd edir.

Əliman, sənə nə olub?! Ətir mənim nəyimə gərəkdir? Sən onu nə vaxtdır gizlədib saxlamısan. Qasımın şəhərdə sənə aldığıdır, eləmi?.. Mənə bu qoca vaxtımda yaraşmaz, ayıbdır, camaat gülər!

Ə l i m a n *(Onu qucaqlayır, gülür, bütün şüşəni Tolqonayın üstünə boşaldır.)* Dinmə, ana, sən danışma! İndi bir bax gör, necə cavansan, göyçəksən, mənim əzizim! Bu saat hər şeyi gətirəcəyəm. *(Qaçıb gedir.)*

T o l q o n a y . Ertəsi günü Əliman işdən qayıdandan sonra heç yerə getmədi. Çoban sürüsünü harasa aparıb getmişdi, daha görünmürdü. Görünür, Əliman bunun fikrini eləyirdi, qaşqabaqlı gəzirdi. Yazın əvvəllərində həmin çoban yenə biz tərəflərdə göründü. Yenə də Əliman axşamlar gedir, gecəyarısı qayıdırdı. Mən ona heç nə demirdim.

Bir gecə mən Əlimanı çox gözlədim, bayırdan gələn hər xışıltıya qulaq verirəm. Mənə üşütmə gəlmişdi, soyuqdan yox, tənhalıqdan titrətdirdim.

Əliman qapıda görünür.
Paltarının düymələri qırılıb, saçları dağınıqdır,
gözləri tutqunlaşıb.

Ə l i m a n . Niyə baxırsan? Hə, niyə mənə baxırsan? Hə, mən sərxoşam. Hə, araq içmişəm. Bəs nə edim? Mən də içməyim, kim içsin, hə? Niyə dinmirsən? *(Pauza, başını aşağı salır.)* Ana, sən heç nəyi bilmirsən. Amma mən... mən... mən bu gün. Yadıma gəlirmi, Qasımı yola salanda biz çaya getdik. Orda... *(sözünü bitirməmiş çıxır, başını tutur, döşəməyə yuxulub, özünü döyür, hıçqırır.)* Ay ana! Ana! Mənim yazıq anam! Bədbəxt, kimsəsiz anam! Məni bağışla, ana *(sakitləşir.)*

T o l q o n a y . Bir neçə ay keçdi. Yayda həmin fərari Cənşengülün istintaqı oldu. Məni şahid çağırıdılar.

Üstü qırmızı örtüklü stolun arxasında müstəntiq oturmuşdu.
Onun qarşısında skamyada Cənşengül oturub.
Ətrafda dayanan, oturan adamlar var.

C e n ş e n g ü l . Sən deyirsən ki, mən oğruyam. Mənim əlimdə bir şey tutmusunuz? Məni öz gözünüzlə görmüsünüz? Yox! Yaxşısı budur, nahaq yerə böhtan atma. Lap yüz dəfə de, hamısı boş şeydir. Sübut lazımdır, sübut!

T o l q o n a y . Yalan deyirsən, əclaf! Sənə sübut lazımdır? Mən – sübut! Hə, biz səni cinayət üstündə tutmamışıq. Sənin dalınca qaçmağa da heç vaxtımız yox idi. Biz onda dırnaqlarımızla yer şumlayırdıq, cəbhə üçün taxıl becərirdik. Yerdən başaq yığırdıq ki, uşaqları dolandıraq. Amma sən bizim

atlarımızı oğurlayıb qaçırırdın, bircə-bircə yığdığımız axırını toxumları da tutub əlimizdən alırdın. Mən sənə çatanda çığırdım: "Dayan! Səni tanıyıram, Cenşengül, dayan!" Sən dönüb dala baxdın, mənə güllə atdın. Bu da sənın sübutun!

C e n ş e n g ü l ü n a r v a d ı . Ay səni, tənha ifritə! Mənim ərimə böhtan atırsan. Sən haqq axtarırsan, haqq özü sənə cəza verir. Sənə o da azdır. Hələ harasıdır, ağlayanda deyərəm. Gəlininin qarnı hardan elə qalxıb, hə? O ləçər sənın düz gözünün qabağında qarnını doldurub, özün də düzgünlük axtarırsan, hə, indi bir yerdə axtarın, həyasızlar!

Camaat onu küncə çəkir. Səs-küy.

T o l q o n a y . Onu buraxın, əl vurmayın!

Sükut çökür. Adamlar yox olur. Tolqonay tək qalır.

T o l q o n a y . Bilmirəm, tozlu yol bərk isti idi, yoxsa utandığım danımı ayaqlarım yanırıdı, mən əvvəlcə, az qala, qaçacaqdım. Sonra yavaş-yavaş yeriyərək fikrimi bir yerə topladım.

Mən Əlimanın boylu olduğunu biləndən sonra aramızda elə bil heç bir şey olmamışdı. O, ana olacağından söz salmırdı. Mən də bu barədə susurdum.

Bir dəfə necə oldusa ağızımdan qaçırırdım. Gecə də, gündüz də fikirləşdiyimi necə oldu ki, yaddan çıxardım?

Kiçik bir qız qaçaraq həyəətə girir.



Tolqonay (Hüsniyyə Mürətova)

K i ç i k q ı z . Tolqonay xala! Muştuluğumu ver! Corobek babanın gəlini doğdu.

T o l q o n a y . Ola bilməz! Nə vaxt doğdu?

K i ç i k q ı z . Səhərə yaxın.

T o l q o n a y . Oğlandır, yoxsa qız?

K i ç i k q ı z . Qızıdır, Tolqonay xala. Deyirlər ki, adını Torağay qoyacaqlar. Çünki o da torağaylar kimi səhər açılarda doğulub!

T o l q o n a y . Nə yaxşı oldu. Ömrü uzun olsun. Şadxəbər olasan, qızım, çox sağ ol.

Qız qaçıb gedir.

Əliman, təzə xəbəri eşitdinmi? Corobekin gəlini doğub. Qızı olub... Eşitdinmi?..

Əliman çıxır, geyinib işə gedir.

Ə l i m a n . Ola bilməz! Nə vaxt doğub?

T o l q o n a y . Səbh vaxtı.

Ə l i m a n . Oğlandır, ya qız?

T o l q o n a y . Qızıdır.

Ə l i m a n (*gözlərini yerə dikir, dodağını dişləyir*). Yaxşı oldu. Çox yaşasın!

T o l q o n a y . Sənə nə oldu, naxoşlamısan?

Ə l i m a n . Yox, ana.

T o l q o n a y . Bəlkə, işin ağırdır, bəlkə, qalıb dincələsən.

Ə l i m a n . Yox, ana, ağır deyil. Tütün yarpağı düzmək nə ağır iş imiş (*gedir*).

T o l q o n a y . Əliman, birçə dəqiqə dayan. Sözümlərim var, dayan!..

O ilin payızı uzun çəkdi, yağışlı oldu. Əliman da payızın özü kimi yoruldu, danışmağı, gülməyi tərgitdi. Mən nə qədər çalışırdım ki, onun kefi düzəlsin, nəticə olmadı. Həm də təkcə mən yox, başqaları da onun dərini azaltmağa çalışırdılar. Bir dəfə mən xəstə Ayşaya baş çəkməyə getdim...

Keçənin üstündə yaylığa bürünmüş Ayşa görünür.

Sənə nə olub, Ayşa?

A y ş a (*Günahkar adamlar kimi gülümsünür*). Yenə özümü soyuğa vermişəm, qonşu kəndə toya getmişdim...

T o l q o n a y (*məzəmmətlə*). Təqsir özündədir. Bilirsən ki, gərək özünü gözləyəsən. Amma sən başlamısan ora-bura qonaq getməyə, həm də belə havada. (*Bağlamanı açıb kökələri çıxarır, piyaləyə çay tökür, alma qoyur*.) Mən gedim, Ayşa. Tez sağal, azarlama...

A y ş a . Dayan, Tolqonay, əgər acığın gəlməsəydi, sənə bir söz deyərdim.

T o l q o n a y . De görüm.

A y ş a . Biz aşağı kəndə toya getməmişdik. Biz bir şey fikirləşmişdik. Səndən icazəsiz də olsa. Bizi bağışla, Tolqonay. İstəyirdik yaxşı olsun. Biz o oğlanı tapdıq. Çobanı deyirəm. Başladığ danlamağa. Dedik ki, "Belə olmaz. Əlimanın vaxtına az qalır, lap axır günləridir. Amma sən gözə görünmürsən. Niyə belə edirsən? Axı yaxşı iş görmürsən!" Ancaq bir şey çıxmadı. Əvvəla, onun arvadı var, ikincisi də vicdanı yoxdur. Boyun qaçırdı, deyir heç nə bilmirəm, heç bilmək də istəmirəm. Heç cür yaxın durmur. Arvadı da duyuq düşdü. Çox

davakar arvad imiş. Bizim üstümüzə çıxırdı, bağırdı, biabırçılıq elədi. Abrımızı ətəyimizə bükdü, özümüzü də qovdu. Yolda da bizi yağış tutdu. Tamam islandıq. Mən də yorğan-döşəyə düşdüm. Bunun eybi yoxdur, bəs Əliman necə olsun, hə? *(Ağlayır.)*

T o l q o n a y . Ağlama, Ayşa. Nə qədər ki mən sağam, qoymaram Əlimana bir adam bir söz deyər. Utanmalı bir şey yoxdur. Bütün körpə uşaqlar bir cür olur. Uşaq mənim özümünkü olacaq, özüm ona baxacağam, öz uşaqlarıma baxdığım kimi.

A y ş a . Cənşəngülün arvadını, o səni söyəni deyirəm, camaat kənddən qovub. Gecə gəliblər yanına, bütün şeylərini yığıblar arabaya, deyiblər: "Hara gedirsən, get, sənə bizim kənddə yer yoxdur".

T o l q o n a y . Çay iç, özün də bərk bürün. Tez sağal, Ayşa.

Çətin günlər keçdi. Doğuma az qalırdı. Gözlərimi Əlimandan çəkmirdim. O, həyəət çıxırdı, mən dalınca. Bir addım da ondan ayrılmırdım.

Əliman gəlir, isti geyinib. Yaylıq örtüb.

T o l q o n a y . Qızım, hara belə?

Ə l i m a n . Çaya gedirəm.

T o l q o n a y . Bəlkə, getməyəsən. Bu cür rütubətli havada çayda nə işin var? Yaxşı olar, evdə qalasan.

Ə l i m a n . Yox, gedirəm.

T o l q o n a y . Onda mən də gedirəm. Səni tək buraxmaram.

Ə l i m a n . Sən nə yapıbmısan yaxamdan? Məndən nə istəyirsən? Nədir, məni addımbaaddım güdürsən? Məndən əl çək. Elə bilirsən, ölərəm nədir? Yox, ölməyərəm! *(Sükut. Keçənin üstündə oturur.)*

T o l q o n a y . Çay iç, çörək ye.

Ə l i m a n . Yox, heç nə istəmirəm, ana.

T o l q o n a y . Bəlkə, bir ağrıyan yerin var, Əliman, sən mənə de...

Ə l i m a n . Məndən soruşma, ana. Halım özümdə deyil. Özümün özüm-dən zəhləm gedir. Səni də nahaq yerə acıladım. Yaxşısı budur, mənimlə işin olmasın. *(Əlini yelləyib gedir.)*

T o l q o n a y . Gecə düşdü. Nə vaxt, niyə qəfil oyandığım yadıma gəlmir. Baxdım Əliman yerində yoxdur. Əlimi yorğanına vurdum. Yeri soyuq idi. Sıçrayıb həyəət çıxdım. Çağırmağa başladım. Hay vermədi. Tövlənin qapısını dartıb açdım. Az qala, fənər əlimdən düşəcəkdə. Donub qaldım, gözlərimə inanmadım: Əliman samanın üstündə arxası yerə uzanmışdı. Ağrı çəkirdi.

Bektaş tez arabanı sürüb qapıya gətirdi. Arabaya ot töküüb, yer düzəlttik. Əlimanı güc-bəla tövlədən çıxarıb, arabaya uzatdıq. Xəstəxanaya yollandıq.

(Qaranlıq. Gecə, Külək. Yağış. At ayaqlarının səsi). Gözlə bir az, Əliman. Az qalıb, çatırıq. İndicə çatacağıq. Körpüyə lap az qalıb.

Əliman fəryad edir. Tolqonay fənərlə onun üzünü işıqlandırır.

Əliman! Əliman! Sənə nə olub?

Ə l i m a n . Saxlayın! Mən ölürem! Saxlayın! Mənim başımı yuxarı qaldır. Hava çatışmır. Ana, mənim əzizim... İçərim yanır, ana, gücüm yoxdur... Mən ölürem... Hər şey üçün sağ ol, ana. Məni bağışla. Əgər Qasım sağ olsaydı... O-o, Qasım, mən ölürem... Məni bağışla...

T o l q o n a y . Yox, qızım, ölmürsən. Döz, əzizim, döz. Bax, körpüyə lap az qalıb. Eşidirsənmi, sən ölməyəcəksən!



Tamaşadakı Torpaq obrazının simvolu

Hava qaranlıqlaşır. Külək fənəri söndürür.

(Çığırır.) Əliman!

Sükut. Hava işıqlaşır. Tolqonay təkdir.

T o l q o n a y . Bircə anda mənim gözlərimin qabağında həyatla ölüm üz-üzə gəldi. Biz geri qayıdanda səhər açılmışdı. Ətrafda sakitlik idi – əsla səs-səmir yox idi, bütün yer üzünə sükut çökmüşdü. Ağ yallı, ağ quyruqlu atlar yorğun-yorğun, səssizcə yeriirdilər. Bektaş arabanın üstündə oturub için-için ağlayırdı. Mən də yolun kənarı ilə gedirdim, körpəni bağrıma basıb şalımını üstünə çəkmişdim. Yerə yağmış qar mənə qara görünürdü.

Müharibə özünü mənə bir daha tanıtdı. O səhər getdiyim yol ömrümdə ən ağır yol idi. Mənə elə gəlirdi ki, belə yaşamaqdansa, ölmək yaxşıdır... Qollarım üstə qızınmış körpə birdən isti yumaq kimi tərpendi. Hardansa ağıma belə bir fikir gəldi, axı həyat tamam qurtarmayıb, kiçik bir cücərtisi qalıb.

Bir gün sonra biz Əlimanı dəfn etdik. Onu mən özüm basdırdım, qəbrə də özüm endirdim, üstünə bir ovuc torpağı da birinci özüm atdım.

Həyat bu cür təzədən başladı. Əlbəttə, nəvəmlə mən dərd-qəm çəkmişəm. Bu barədə danışmağıma dəyərmi?

T o r p a q . İndi mən sənə nəvəni tanıyıram. Bura qaçıb gəlmişdi.

T o l q o n a y . Bu yay qəribə bir əhvalat olmuşdu. Tətil günlərində Canpolad küçədən əl çəkmirdi. Sonra bir də gördüm Qasımın velosipedini sürə-sürə həyəətə gətirib. O, iyirmi il tövlədə damın altından asılı qalmışdı. Çıxarıb gətirdi, əlbəttə, gətirdi ki, təmir eləsin. Sonra da velosipedi götürüb gəldi, tərtəmiz, yağlanmış, özünün də üstü-başı yağ içində.



Maselbek (Namiq Cavadov)

*Canpolad velosipedlə görünür,
Bektaş da yanında.*

C a n p o l a d . Nənə, bir bax gör, atamın velosipedi nə qəşəng oldu.
T o l q o n a y (öz-özünə). Atamın..
C a n p o l a d . Mən daha sürə də bilirəm. Bir bax.
T o l q o n a y . Düş, yıxılırsan.

Canpolad yıxılır. Tolqonay onu qaldırır.

Ölmək istəyirsən nədir? Əcəb iş tapmısan! Bir də sürməyəsen!
C a n p o l a d . Nənə, daha yıxılmaram.. Bilmək istəyirdim ki, yıxılmaq
necə olur. Axı mən velosipeddən heç yıxılmamışdım.
B e k t a ş . Gör bir nə dəcəldir!
T o l q o n a y . Hə, böyük oğlan olub.
B e k t a ş . Tolqonay xala, istəyirəm sizin Canpoladı özümə köməkçi götür-
rüm, kombaynda işləsin.
T o l q o n a y . Neylək, yarayırsa, götür.

Bektaş və Canpolad gedirlər.

Razı olmağına razı oldum. Amma iki gündən sonra gedib ona baş çəkim.
Axı hələ uşaqdır, bəlkə, biçində çətinlik çəkdi.
Alatoranlıqda kombaynçılar dincəlməyə gəldilər.

*Bektaş və Canpolad işdən qayıdırlar.
Canpolad yorğun-yorğun, lakin məğrur yeriyir,
özünü Bektaşə oxşadır.*

B e k t a ş . Salam, Tolqonay xala.
C a n p o l a d (*eyni təzadə*). Salam, nənə.

*Tolqonay təbəssümünü güclə saxlayıb onlara baş əyir.
İşçilər fırxıra-fırxıra arxda əl-üzlərini yuyurlar.
Tolqonay bağlamasını açır. Canpolad bunu görüb
Tolqonaya tərəf cumur.*

Nənə, alma gətirmisən?
T o l q o n a y . Gətirmişəm.

Canpolad sevincək onu qucaqlayıb öpür.

B e k t a ş (*gülərək*). Nə özünü çəkirdin? Gərək çoxdan belə edəydin. Hə,
yaxşı yuyun, yuyun, yoxsa vaxt olmayacaq.

Tolqonaya tərəf dönür.

Əyləşin, bizimlə şam eləyin, Tolqonay xala. Çörək istidir, indicə bişiriblər.
C a n p o l a d (*Əli ilə çörəyi parçalayıb Tolqonaya uzadır*). Götür, nənə.



Tolqonay (*Hüsniyyə Mürvətova*)

T o l q o n a y (öz-özünə danışmış kimi). Mən çörəyi götürüb xeyir-dua verdim. Bir tikə dişləmişdim ki, kombaynçı əllərinin tanış qoxusunu hiss etdim. Çörəkdən neftin, dəmirin, küləşin, bir də yetişmiş buğdanın iyi gəlirdi. Hə, hə, lap eləcə, o zamanlar olduğu kimi! Mən göz yaşları içində çörək tikəsini uddum, fikirləşdim: “Çörək ölməzdir, eşidirsənmi, oğlum, Qasım?! Həyat da ölməzdir, zəhmət də!”

Səhər, dan yeri söküləndə mən ayağa durdum. Kombaynçılara mane olmayım deyə kəndə qayıtdım.

Mən dağların üzərində çoxdan belə şəfəqlər görməmişdim. Çoxdan torağayın belə nəğməsini eşitməmişdim. Quş aydınlaşan göyün üzünə qalxdı, qalxdı, boz bir düyüncə kimi asılıb qaldı. Elə bil insan ürəyi idi, yorulmaq bilmir, döyünür, çırpınırdı. Səsi bütün səhranı bürümüşdü. Bir vaxt Suvankul demişdi: “Bir bax, bizim torağayımız oxudu!” Qəribə idi, bizim öz torağayımız da vardı. Sən də ölməzsən, mənim torağayım!

Ah, mənim müqəddəs tarlam. İndi burda ikimizik – sən, bir də mən. Başqa heç kəs yoxdur. Sən mənim bütün həyatımı bilirsən. Bu gün xatirə gündür. Bu gün mən Suvankulun, Qasımın, Maselbekin, Caynağın, Əlimanın xatirəsini yad edirəm. Nə qədər ki sağam, onları heç vaxt unutmayacağam. Vaxt gələr, hər şeyi açıb Canpolada danışaram. Əgər ağı varsa, onda hər şeyi başa düşər. Bəs başqa adamlar, yer üzündə yaşayan bütün adamlar necə olsunlar? Mənim onlara da deyəsi sözüüm var. Hər bir adamın ürəyinə necə girmək olar?

Ey göylərdə parlayan günəş, sən yerin başına dolanırsan, insanlara özün danış.

Ey yağış buludu, yer üzünə nur yağıştək sənin damcılarını danışsın!



Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova)

Torpaq, sən ki anamızsən, dünyanın bütün guşələrində insanları sən yedirirsən. Sən söylə, doğma torpaq, insanlara sən özün danışı!

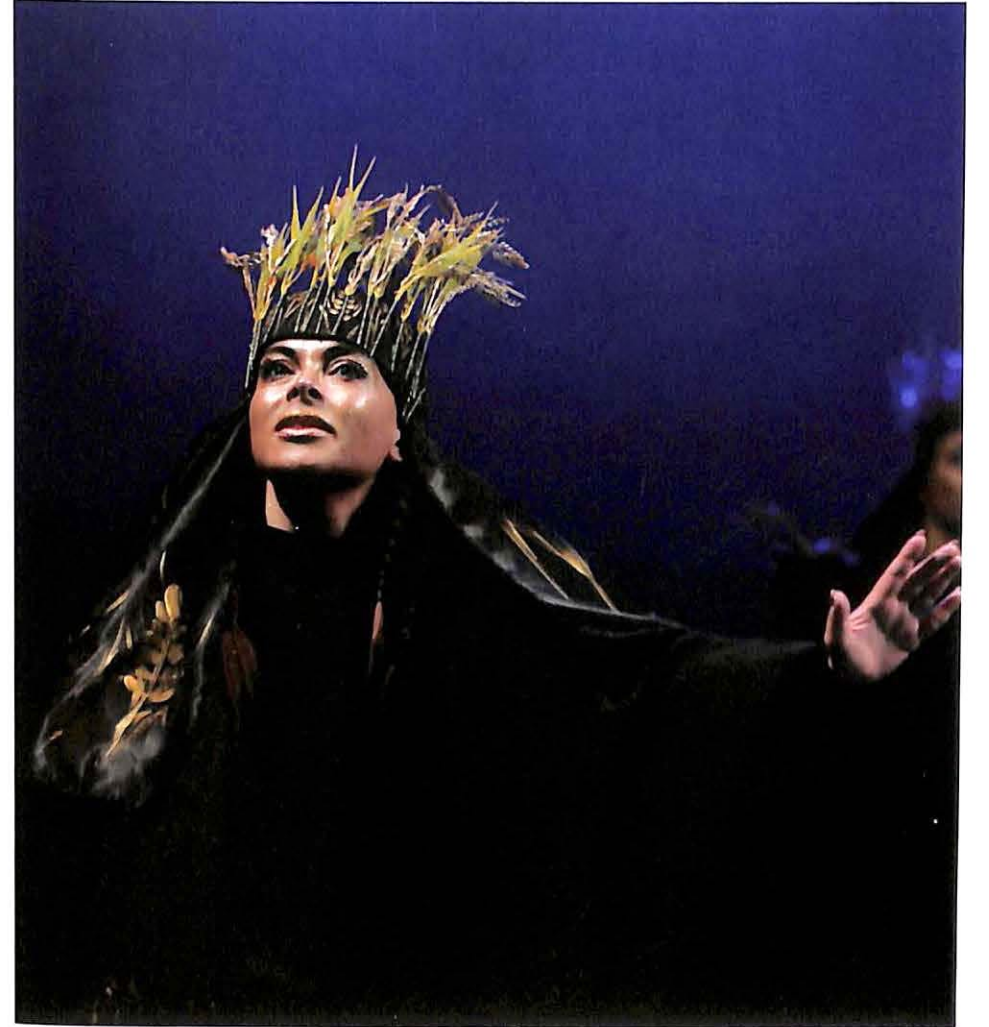
T o r p a q . Yox, Tolqonay, sən danışı! Sən insansən. Sən hər şeydən ulusan, sən hamıdan müdriksən. Sən – İnsansən! Sən Anasan! Sən danışı!

Sükut. Tolqonay köks ötürür. Əlağacını götürür.

Gedirsən, Tolqonay?

T o l q o n a y . Bəli, gedirəm. Ölməyib sağ qalsam, yenə də gələrəm. Salamət qal, mənim tarlam.

T o r p a q . Salamət qal, Tolqonay.



İkinci Sünbül (Günel Həmidova)



“ANA TARLA”
TAMAŞASININ NÜMAYİŞİNDƏN SONRA...

Suvankul (Rəşad Kəsəmənli), Qasım (Tural Əhməd)
Caynaq (Elçin Muradov), Tolqonay (Hüsniyyə Mürvətova), Maselbek (Namiq Cavadov)

*Tamařaılar "Ana tarla" tamařasının
yaradıcı heyetini alqıřlayarken...*





*Kayrat Osmonaliyev, Günay Əfəndiyeva, Aynur Muxtarova,
Hüsniyyə Mürvətova*



*Kayrat Osmonaliyev, Günay Əfəndiyeva tamaşanın yaradıcı
heyətini alqışlayarkən*



*Günay Əfəndiyeva və Taalatbek Masadikovun "Ana tarla"
tamaşasının yaradıcı heyəti ilə xatirə fotosu*



"Ana tarla" tamaşasının yaradıcı heyəti



Xalq artisti, rejissor Mərahim Fərzəlibəyov



*Bakı Bələdiyyə Teatrının direktoru
Aynur Muxtarova tamaşa sonrası aktrissalarla*



"Ana tarla" tamařasının yaratıcı heyeti



"Ana tarla" tamařasına ünvanlanan alqıřlar



Tamaşaçı alqışı ilə mükafatlandırılan "Ana tarla" tamaşası

Mündəricat

"Heydər Əliyev İli" çərçivəsində Çingiz Aytmatovun 95 illiyi münasibətilə Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun dəstəyi ilə Bakı Bələdiyyə Teatrı tərəfindən hazırlanan "Ana tarla" tamaşasının premyerasında Günay Əfəndiyevanın çıxışı.....	4
Qırğız Respublikasının Prezidentinin xüsusi tapşırıqlar üzrə nümayəndəsi Taalatbek Masadikovun çıxışı.....	8
Qırğız Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Kayrat Osmonaliyevin çıxışı.....	12
Çingiz Aytmatovun qızı Şirin Aytmatovanın video-müraciəti.....	16
"Ana tarla".....	22
"Ana tarla" tamaşasının nümayişindən sonra.....	115

Çıxışları tərçümə edən:
Vəfa MÜRŞÜDLÜ

Korrektor:
Turac ELDARQIZI

Tərtibatçı:
İsmayıl SÜLEYMANLI

Cildin dizayneri:
Rəsul HƏSƏN

Kitabdakı fotolar
Bakı Bələdiyyə Teatrının arxivindən götürülüb.



Az 2023
1753

ÇİNGİZ AYTMAOV

ANA TARLA

“Ana tarla” əsəri bir qadının faciəsidir. Bir ananın fəryadıdır. Amma həm də neçə-neçə anaların fəryadıdır. Minlərlə, milyonlarla anaların ağrısı, acısı, intizarı, yaşlı qalmış gözləridir. Neçə-neçə nəsillərin kədərli taleyidir.

Günay Əfəndiyeva
Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və
İrsi Fondunun prezidenti

